

Groen

Mr. G. Groen van Prinstererstichting | Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie

*Israëlkritiek is als
een boemerang*

Pagina 14

*Christelijke politiek
en Israël*

Pagina 26

*Houd exegese buiten
de Israëldiscussie*

Pagina 42



75 jaar Israël:
Verlangen naar vrede

Groen is een uitgave van



Wetenschappelijk
Instituut
ChristenUnie

ChristenUnie
Bestuurdersvereniging

Inhoud.

- 06 Het Palestijns-Israëlish conflict
 Door Andrew Tucker
- 14 Israëlkritiek is als een boemerang
 Door Janneke Stegeman
- 20 De plaats van Christus
 Door Steven Paas
- 25 Niet het land maar het volk Israël is een zegen
 Column door Dorina Nauta
- 26 Christelijke politiek en Israël
 Door Henk Poot
- 32 Recht doen
 Door Peter van Dalen
- 34 ‘Naast mensen staan waar het schuurt en pijn doet’
 Interview met Leon Meijer en Wilma Wolswinkel
- 42 Houd exegese buiten de Israëldiscussie
 Door Eppo Bruins
- 44 Deugden in de praktijk van politiek en overheid
 Interview met Hendrik-Jan Talsma

Boeken.

- 50 Recensies

Actueel.

- 60 Zeven vuistregels voor een realistische christelijk-sociale politiek
 Door Menno R. Kamminga en Simon Polinder
- 67 Lichtjes in de ogen
 Column door Trineke Palm
- 68 Ja/ maar: Effectief stikstofbeleid vraagt om harde deadlines
 Door Bert Loonstra en Rozemarijn van 't Ende
-



75 jaar Israël: hoe nu verder?

Dat er na het drama van de Jodenvervolging gedurende de nazitijd grote druk kwam te staan op de realisering van een eigen domein waar Joden veilig zouden kunnen wonen, kan geen verbazing wekken. Maar hoe vanuit onze christelijke overtuiging om te gaan met alle vragen die sinds de stichting van de Staat Israël in 1948 ontstaan zijn en nog steeds niet zijn opgelost? Daarover bestaan binnen de achterban van de ChristenUnie sterk uiteenlopende opvattingen.

In het algemeen gaan die meningsverschillen niet over het bestaansrecht van Israël. De meeste christenen voelen zich wel op de één of andere manier met Israël en het Joodse volk verbonden. Maar de mate waarin en de manier waarop kunnen diepgaand verschillen.

Daarbij lijken die meningsverschillen vooral terug te gaan op de vraag in hoeverre Bijbelse teksten over de toekomst van het Joodse volk van betekenis zouden zijn voor de actuele politieke situatie van de Staat Israël, die de afgelopen maand haar 75^e verjaardag vierde.

Deze meningsverschillen worden niet beslecht met de nogal algemene formuleringen in de officiële documenten. Zo staat in de Beginselverklaring te lezen: 'De ChristenUnie [...] weet zich verbonden met Israël, volk en land van Gods eerste verbond'.¹ Het verkiezingsprogramma van 2021 formuleert het zo: 'Een vredesregeling kan pas standhouden met veilige en erkende grenzen voor Israël en de erkenning van de Palestijnse aspiraties om tot een eigen staat te komen.'²

Ook dit speciaal aan dit thema gewijde nummer van *Groen* zal niet iedereen op één lijn krijgen. Maar ik hoop wel dat de inhoud van dit nummer zal helpen om over en weer meer begrip te krijgen voor elkaars standpunten en daarover met elkaar in gesprek te blijven.

Met dank aan Annelie van der Wel (Perspectief) en Andrew Tucker voor het meedenken over de inhoud van dit nummer.

Jan Hoogland
hoofdredacteur

Het Palestijns-Israëlish conflict

Het Palestijns-Israëlish conflict lijkt wel één van de meest onoplosbare conflicten te zijn in de wereldpolitiek. Bovendien voelen zeer velen zich erbij betrokken. In dit artikel gaat Andrew Tucker in op het historische en juridische kader rond dit conflict: hoe is het ontstaan, waarom is het zo complex en hoe moet het worden opgelost?

Door Andrew Tucker

Palestina | Palestina is het gebied tussen Europa, Azië en Afrika in, dat nu (grofweg) bestaat uit Israël, de Westelijke Jordaanoever, Jordanië en een gedeelte van Syrië. De naam die verwijst naar de Filistijnen, werd door de Romeinse keizer Hadrianus bedacht toen hij in A.D. 135 Jeruzalem vernielde en de Joden uitroeide. Sindsdien werd dit gebied bestuurd door buitenlandse mogendheden, waaronder Romeinen, Byzantijnen, verschillende Arabische regimes en de Kruisvaarders. De laatste periode was die van het Turkse Ottomaanse rijk (1514-1918). Daaraan kwam een einde in de Eerste Wereldoorlog, toen de geallieerden de Turken versloegen. Onder druk van president Wilson (VS) namen zij afstand van het kolonialisme. In plaats daarvan stelde de Volkenbond een systeem van mandaten op, waarbij het zelfbeschikkingsrecht van de lokale bevolkingen werd erkend.

Er werden drie mandaten in het voormalige Ottomaanse rijk opgesteld – één voor Syrië en Libanon, één voor Mesopotamië (het huidige Irak), en één voor Palestina. Het mandaat voor Palestina verplichtte Groot-Brittannië om het Joodse volk te helpen om hun nationaal tehuis weer op te richten in Palestina, vanwege ‘de historische band van het Joodse volk met Palestina en de noodzaak [*grounds*] om hun nationale woonplaats in dat land te herstellen’ (zie Preamble). Het mandaat stond de Joden toe om te immigreren en het land ‘dicht te bevolken’ (art. 6).

Hoewel er veel grote Joodse gemeenschappen waren in de regio, was dit een controversieel besluit, omdat Joden toen in Palestina een minderheid vormden (ongeveer tien procent). De toenmalige bevolking van Palestina (ongeveer een half miljoen inwoners) bestond naast Joden uit Arabieren, Turken, Circassiërs, Algerijnen, Egyptenaren, Druzen, Koerden, Bosniërs en andere etnische en religieuze groeperingen. Negentig procent hiervan was moslim, tien procent christen. Daarom werd ook bepaald dat de burgerlijke en religieuze rechten van de niet-Joodse gemeenschappen in Palestina beschermd moesten worden (art. 2).

De meeste politieke leiders in de regio waren echter bezig om een pan-Arabische identiteit te ontwikkelen, en verzetten zich tegen de oprichting van een Joods thuisland. De Britten (Churchill) gaven toe aan deze druk. Trans-Jordanië werd in 1921 van Palestina gescheiden om een staat te worden die uitsluitend bedoeld was voor de niet-Joodse bevolking van Palestina. Trans-Jordanië werd in 1946 het Hasjemitisch Koninkrijk Jordanië. Tegenwoordig zijn de meeste Jordaniërs Arabische Palestijnen.



AUTEUR
Andrew Tucker is
directeur van
The Hague Initiative
for International
Cooperation (thinc.).

Mandaat | Het gebied ten westen van de Jordaan bleef over voor de vestiging van het Joodse thuisland. Tijdens de mandaatperiode (1922 tot 1948) verzetten de Arabische leiders in Palestina zich hier heftig tegen (onder aanvoering van Mohammad Amin al-Hoesseini, de grootmoefti van Jeruzalem). Al-Hoesseini begon met een reeks van pogroms en moordpartijen op Joodse gemeenschappen, zoals Hebron in 1929. Het conflict nam toe. De Britten beperkten in de jaren het aantal Joden dat naar Palestina mocht emigreren. Dit was ten tijde van de opkomst van Hitler en had tot gevolg dat de Joden in Europa nergens heen konden.

In de periode 1922-1947 probeerden de Britten tevergeefs het conflict op te lossen door meerdere conferenties te organiseren en plannen voor te stellen aan de Joodse en Arabische leiders. Niets lukte. In 1947 besloten de Britten te vertrekken, en verzochten zij de VN om het conflict op te lossen. In het VN-verdelingsplan van 29 november 1947 werd de optie gepresenteerd om het land ten westen van de Jordaan te verdelen in een Joodse en een Arabische staat, met Jeruzalem als internationale stad (*corpus separatum*). Dit werd door de Arabische wereld (waaronder de Arabische leiding in Palestina) volledig afgewezen. Vanaf die datum werd het conflict nog heviger. Het mandaat voor Palestina kwam tot een einde op 14 mei 1948. Op diezelfde dag werd de Staat Israël uitgeroepen.

De Staat Israël | Israël werd een Joodse staat – maar niet uitsluitend voor het Joodse volk. Zoals bepaald werd onder het mandaat en verwoord werd in de

Israëlische Onafhankelijkheidsverklaring moesten alle inwoners van Palestina, ongeacht ras, godsdienst of geslacht, worden verzekerd van gelijke rechten, vrijheid en wettelijke bescherming. In de praktijk was dat vrijwel onmogelijk, omdat er tot medio 1949 volop oorlog was in Palestina, waardoor er aan beide zijden duizenden slachtoffers vielen en honderdduizenden mensen op de vlucht sloegen.

Voor de Joden vormde deze oorlog als het ware de geboorteweeën van de Joodse staat. Voor de Arabieren was dit de *Naqba* – de tragedie waardoor zij menen uit het land verdreven te zijn.

Israël werd op 14 mei 1948 een staat, omdat het aan de toen geldende internationaalrechtelijke criteria voldeed (land, volk, effectieve regering) – net zoals Irak, Syrië en Libanon en vele andere landen in dezelfde periode staten werden, voortkomend uit mandaten of voormalige koloniën. In 1949 werd de Staat Israël lid van de VN.

Oorlogen | Israël werd op 15 mei 1948 aangevallen door vijf Arabische staten. Dit was een grove schending van het in het VN-Verdrag opgenomen verbod op agressie. Israël overleefde het conflict, dat tot een einde kwam in 1949 met wapenstilstandsakkoorden met Egypte, Jordanië, Syrië en Libanon. Deze akkoorden specificerden uitdrukkelijk dat de bestandslijnen ('de Groene Lijn') geen definitieve grenzen waren. De Groene Lijn is ook nooit als zodanig aanvaard – noch door Israël, noch door de andere partijen.

Tussen 1948 en 1967 bezette Egypte de Gazastrook. Jordanië bezette en annexeerde vervolgens in 1950 de bergen

van Judea en Samaria. Jordanië noemde dit gebied vanaf toen de Westelijke Jordaanoever. Op de conferentie van Jericho in december 1948 zegden de Arabische leiders in Palestina hun loyaliteit toe aan koning Abdullah; zij eisten geen Palestijnse staat maar erkenden de Westelijke Jordaanoever als Jordaan grondgebied.

Negentien jaar later, in juni 1967, verdedigde Israël zich tegen de dreiging van gecoördineerd gewapende aanvallen van Egypte, Jordanië en Syrië. De Israëlische strijdkrachten veroverden de gehele Westelijke Jordaanoever (Judea en Samaria) terug, met inbegrip van Oost-Jeruzalem, de Sinaï en de Golanhoogte.

Vluchtelingen | Tijdens de oorlog van 1947-1949 vielen vele slachtoffers en kwamen duizenden Joodse en Arabische burgers om. Alle Joden in Oost-Jeruzalem en Judea en Samaria werden gedwongen om het gebied te verlaten. Synagogen en Joodse heilige plaatsen werden vernield. Ongeveer 700.000 Arabische inwoners moesten hun huizen verlaten – sommigen werden gedwongen door de Joden, terwijl anderen door Arabische landen werden opgeroepen te vluchten. Ze zijn als vluchtelingen opgenomen onder de UN Relief and Works Agency (UNRWA) op de Westelijke Jordaanoever, Jordanië en Libanon. Dit is de enige groep mensen in de wereld waarvan volgende generaties ook de status van vluchteling krijgen. De Arabische landen weigeren nog altijd om hun asiel te verlenen. De Palestijnse vluchtelingenproblematiek is daardoor tot op vandaag niet opgelost. In dezelfde periode werden ongeveer 850.000 Joden vervolgd en gedwongen om de Arabische

landen te verlaten; zij werden nooit als vluchtelingen erkend maar zijn als burgers in Israël opgevangen.

Bezetting na 1967 | Terwijl Israël in 1967 geheel Jeruzalem onder Israëlisch gezag bracht, besloot Israël om een militair bestuur in te stellen op de Westelijke Jordaanoever, en dit gebied (nog) niet als onderdeel van de Staat Israël te behandelen. In plaats daarvan wilde Israël met de Arabische landen onderhandelen. Maar in september 1967 legde de Arabische Liga een verklaring in Khartoem af: ‘Geen vrede met Israël, geen onderhandelingen met Israël, geen erkenning van Israël’.

In oktober 1973 vielen de Arabieren Israël opnieuw binnen (Yom Kippoer-oorlog). In 1979 werd een akkoord en in 1982 een vredesverdrag met Egypte gesloten. Na het einde van de Koude Oorlog in 1991 werd een nieuw vredesproces op gang gebracht (Madrid). Dit resulteerde in de Oslo-akkoorden tussen Israël en de Palestijnse Bevrijdingsorganisatie (PLO) (1993-1995) en het vredesverdrag met Jordanië (1994). De Oslo-akkoorden kregen de goedkeuring van de VS, Rusland, de EU, Jordanië, Egypte, Noorwegen en de VN.

Status van Oost-Jeruzalem en de Westelijke Jordaanoever | Tot zover de geschiedenis van de strijd rond Israël tot en met de Yom Kippoer-oorlog. In het vervolg van dit artikel wil ik verder inzoomen op de internationaalrechtelijke status van het conflict en de sindsdien gesloten verdragen. Daarbij wil ik beginnen met de vragen: wat waren



*“De PLO werd in 1964 door
de Arabische landen opgericht om
een Arabisch thuisland
op te richten op de plaats
van de Staat Israël.”*

de grenzen van de Staat Israël op het moment van zijn oprichting in 1948? Wat was de status van Oost-Jeruzalem en de Westelijke Jordaanoever toen Israël ze in juni 1967 overnam? Tot op vandaag zijn dat betwiste vragen.

De officiële grenzen van Israël liggen in ieder geval niet vast in het Verdelingsplan van 1947, omdat dit plan maar een voorstel was dat nooit officieel in werking is getreden.

De oude stad van Jeruzalem en de Westelijke Jordaanoever behoorden in 1967 ook niet tot het Jordaanse grondgebied, want de invasie en annexatie daarvan in 1950 waren volstrekt illegaal. Sommige juristen zeggen dat de bestandslijnen van 1949 de grenzen van Israël bepalen, of in ieder geval het uitgangspunt vormen voor onderhandelingen. Anderen menen, zoals bedoeld in het mandaat, dat geheel Jeruzalem, Judea en Samaria onderdeel zijn van het Joods nationaal tehuis, en dat volgens het beginsel *uti possidetis juris* (de regel die de grenzen bepaalt van gebieden die voortkomen uit mandaten) de grenzen van het mandaat voor Palestina automatisch de grenzen van de Staat Israël werden, waarmee op 14 mei 1948 de Jordaan de oostgrens van de Staat Israël werd. Een derde interpretatie is dat de territoriale status van de Westelijke Jordaanoever onbepaald (*in abeyance*) is, en alleen door onderhandelingen vastgesteld kan worden.

Oslo | In de Oslo-akkoorden hebben de partijen verschillende entiteiten, waaronder de Palestijns Autoriteit (PA), opgericht. Om de Palestijnen de mogelijkheid te geven om zichzelf te

besturen werden verkiezingen verplicht. In het 1995-akkoord ('Oslo II') werd de Westelijke Jordaanoever verdeeld in drie verschillende gebieden: A, B en C. De PA kreeg uitgebreide bevoegdheden en jurisdictie in gebied A (zowel in burgerlijke als in veiligheidszaken) en in gebied B (alleen burgerlijke zaken). Onder Oslo heeft de PA in gebied C beperkte bevoegdheden, en blijft Israël militaire jurisdictie uitoefenen (zowel in civiele als in veiligheidszaken).

Sinds de tweede intifada in 2000 heeft Israël zware veiligheidsmaatregelen ingesteld, waaronder een veiligheidsshek en *checkpoints*. Hierdoor zijn in feite de gebieden A en B afgesloten en is de vrijheid van Palestijnen binnen gebied C en om Israël te bereiken zeer beperkt. Voor Israëliërs zijn de gebieden A en B verboden terrein.

Daarnaast is er een hevige strijd gaande in de Palestijnse gebieden tussen de door Fatah geregeerde PA en Hamas, de Palestijnse Islamitische Jihad en de andere radicale gewapende strijdgroepen binnen de Palestijnse gemeenschap. Vanuit terreurcellen (met name in steden zoals Jenin) worden er regelmatig terreuraanslagen op Joden op de Westelijke Jordaanoever en in Israël gepleegd. Het Israëlische leger (IDF) moet daarom regelmatig ingrijpen.

Onderhandelingen | In de Oslo-akkoorden werden een aantal specifieke onderwerpen bewaard voor onderhandelingen over hun 'permanente status', te weten 'Jeruzalem, nederzettingen, specifieke militaire installaties, Palestijnse vluchtelingen, grenzen, buitenlandse betrekkingen,

en Israëliërs'. Sinds 1995 zijn er meerdere pogingen gedaan om tot een overeenkomst tussen Israël en de PLO te komen. Alle zijn mislukt. In 1999/2000 strandden de onderhandelingen onder leiding van President Clinton toen Yasser Arafat wegliep, en daarna de bloedige Tweede Intifada uitriep. In 2008 weigerde PLO-voorzitter Abbas om te reageren op een vergaand aanbod van de Israëlische Minister-President Olmert, waarbij de Palestijnen een staat zouden krijgen op 94 procent van de in 1967 door Israël veroverde gebieden in Judea en Samaria; daarnaast zou Israël 5,8 procent van zijn grondgebied aan de PA geven als een vorm van compensatie voor het behouden van de grote 'nederzettingen'.

Oost-Jeruzalem en Area C | Na juni 1967 gingen Joden terug naar de Oude Stad van Jeruzalem. Inmiddels wonen er in Oost-Jeruzalem ongeveer 220.000 Joden (veertig procent van de bevolking). Ongeveer 400.000 Israëliërs en 250.000 Palestijnen wonen in gebied C van de Westelijke Jordaanoever. Steeds meer Israëliërs kiezen ervoor om op de Westelijke Jordaanoever te wonen, met name rond Jeruzalem. De Staat Israël maakt dit mogelijk. Plaatsen waar Israëliërs buiten de Groene Lijn (1949) wonen worden vaak nederzettingen genoemd. De status van nederzettingen is nog altijd betwist. Volgens de VN is het Israëlisch nederzettingenbeleid illegaal; anderen, waaronder Israël, menen echter dat het internationaal recht Israëliërs toestaat om in dit gebied te wonen, mits de civiele- en eigendomsrechten van Palestijnen gerespecteerd worden. De PLO en PA zijn van mening dat zij

recht hebben op soevereiniteit in het als C aangeduide gebied; volgens Israël is de soevereiniteit van dit gebied nog onbepaald en valt het conform de Oslo-akkoorden nog altijd onder Israëlisch bestuur.

Gaza | In 2005 besloot Israël om de Gazastrook te verlaten. Alle militaire installaties zijn verwijderd. Ook Israëliërs die daar woonden hebben dit gebied verlaten. In 2006 woedde er een heftige strijd tussen Fatah en Hamas, waarna Hamas de macht overnam. Sindsdien heeft de PA geen zeggenschap meer in de Gazastrook. Israël en Egypte beperken de toegang tot de Gazastrook door middel van een blokkade. Hamas, dat zich ten doel stelt de Staat Israël met geweld te vernietigen, is voortdurend bezig om Israël aan te vallen. De wijze waarop Israël zich daartegen verdedigt, wordt vaak bekritiseerd.

Een Palestijnse staat? | De PLO werd in 1964 door de Arabische landen opgericht om een Arabisch thuisland op te richten op de plaats van de Staat Israël (zie het Handvest zoals het in 1968 is gewijzigd). Het Handvest verklaart dat de Staat Israël 'illegaal' is (art. 19) en roept Palestijnen op om Palestina te 'bevrijden', zo nodig met geweld. De PLO is er nog nooit toe overgegaan om deze en andere bepalingen uit het Handvest, die in feite de vernietiging van Israël beogen, te verwijderen. Aangezien alle staten zich moeten 'onthouden in hun internationale betrekkingen van dreiging met of gebruik van geweld tegen de territoriale integriteit of de politieke

onafhankelijkheid van een staat' (artikel 2, VN-Verdrag) staat dit het erkennen van Palestina als staat in de weg.

Hoe verder? | Ik denk dat het tijd is om te onderkennen dat het beleid van onder andere de EU om te komen tot een twee-staten-oplossing tot op heden gefaald heeft. Door controversiële interpretaties van het internationaal recht op zeer stellige wijze te hanteren ondermijnt de EU de Oslo-akkoorden en drijft ze de partijen verder uit elkaar. Daarnaast moet geconstateerd worden dat de exorbitante financiële steun vanuit Europa voor de PA en andere organisaties niet tot het ontstaan van een stabiele en democratische Palestijnse staat heeft geleid. Er dreigt integendeel een *failed state* te ontstaan waarin het antiwesterse regime van Iran veel invloed heeft, gewelddadige *jihad* wordt verheerlijkt, en terrorisme en chaos heersen. De situatie is zeer kwetsbaar en zorgelijk.

Dit is onderdeel van een groter probleem in het Midden-Oosten. Pogingen om democratie te bevorderen gedurende de laatste decennia in landen zoals Afghanistan en Irak zijn mislukt. Een groot probleem is het extremisme, de terreur en het geweld. De EU en andere westerse landen zouden in ieder geval geen steun moeten verlenen aan groeperingen die extremisme nastreven of het doel hebben om andere bevolkingsgroepen – of zelfs staten – te vernietigen.

Naast de Palestijnen eisen ook de Koerden, Beloetsjen, Azeri's, Ahvazi's en andere volkeren en etnische groepen in de regio erkenning, onafhankelijkheid en autonomie. Hun zelfbeschikkingsrecht

is een relatief recht dat samen met het recht van bestaande staten op territoriale integriteit en veiligheid, moet worden geëerbiedigd. Het is geen absoluut recht op een staat. Daarom moet een oplossing voor conflicten zoals dat tussen Israël en Palestina worden gevonden via een politiek proces, zoals de internationale gemeenschap herhaaldelijk heeft erkend en bevestigd.

De mensenrechten van individuele Palestijnen moeten zeker gewaarborgd worden, en Israël moet het Palestijns recht op autonomie blijven respecteren. Maar tegelijkertijd hebben de Palestijnen de verantwoordelijkheid om een politieke cultuur te ontwikkelen die gelijke vrijheid en veiligheid voor alle burgers bevordert. Beide partijen moeten te goeder trouw onderhandelen, en geen eenzijdige (unilaterale) stappen zetten die oplossingen onmogelijk maken. Maar een Palestijnse staat is niet het enig denkbare resultaat van dit proces. Mijns inziens kunnen (con)federale of soortgelijke constructies een oplossing bieden voor het verwezenlijken van het zelfbeschikkingsrecht van de Palestijnen en andere volkeren in het Midden-Oosten die onafhankelijkheid nastreven.



Hoe we ten opzichte van Israël en Palestina nooit buitenstaanders zijn

Israëlkritiek is als een boemerang

Janneke Stegeman woonde in verband met haar promotiestudie anderhalf jaar in Jeruzalem. Daar werden deuken geslagen in haar pantser van neutrale buitenstaander. Zij merkte hoezeer haar denken bepaald werd door haar Nederlandse christelijke achtergrond.

Door Janneke Stegeman



Jaren geleden passeerde ik het checkpoint tussen Bethlehem en Jeruzalem samen met een vriend, Stiaan. Twee Israëlische soldaten van hooguit twintig wierpen een halve blik op ons paspoort. Witte, westers uitziende mensen zijn niet interessant. Evengoed zag ik tranen in de ogen van Stiaan. Stiaan is een witte Zuid-Afrikaan die opgroeide binnen de ideologie van apartheid. Dat was vanzelfsprekend, goed voor de orde, zoals het hoort. Pas toen hij ouder werd, ontdekte hij de ontmenselijking en wreedheid ervan. 'Dat had ik kunnen zijn, zo'n soldaat,' zei Stiaan. 'En er komt een dag dat hij erachter komt van welk systeem van onderdrukking hij onderdeel is. Dat zal heel pijnlijk zijn.' En toen keek hij mij aan. 'Er komt een dag dat Europeanen zoals jij zich ook rekenschap zullen moeten geven van onderdrukking waarvan jullie onderdeel zijn.'



AUTEUR

Dr. Janneke Stegeman is bijbelwetenschapper en publiek theoloog. Ze is gepromoveerd op een exegetisch onderzoek naar Jeremia 32, een tekst gevormd door verschillende ervaringen met land en ballingschap van groepen Judeeërs. Met het oog op haar onderzoek woonde zij van 2008-2009 in Jeruzalem.

Vanzelfsprekendheden en onzichtbaarheden | Vanuit een christelijk perspectief lijkt het zionisme vanzelfsprekend joods. Ja, het verlangen naar Sion ('volgend jaar in Jeruzalem') is onderdeel van het jodendom in de diaspora. Maar het zionisme als politieke beweging is een radicale herinterpretatie van dat verlangen. Er zijn altijd joden geweest die zich tegen het zionisme hebben verzet. De joodse Israëlische historicus Amon Raz-Krakovitzkin bijvoorbeeld zegt dat zionisme andere vormen van joods-zijn wegdrukt. En nog iets: we zijn ons ervan bewust dat Europees antisemitisme bijdroeg aan (Joods) zionisme: Joden waren niet veilig in Europa. Minder bekend is dat het joodse zionisme is gevoed door christelijk zionisme dat antisemitische trekken had. Andere dingen blijven voor christenen juist onzichtbaar. Het Israëlische verhaal beheerst ons perspectief, terwijl we nauwelijks zicht krijgen op het eigen verhaal van Palestijnen. De suggestie wordt weleens gewekt dat Palestijnen net zo goed in Jordanië kunnen wonen, of eender welk Arabisch land. Zeker, Palestijnse identiteit is mede ontstaan in antwoord op het zionistische verhaal dat het land van de Palestijnen claimde. Dat neemt niet weg dat ook Palestijnen zeer diepe wortels hebben in het Heilige Land. De oudste inscripties waarin de namen Israël en Palestina opduiken, dateren uit de dertiende eeuw voor onze jaartelling.

Zionisme | De joodse Canadese historicus Yakov Rabkin kenschetst (christelijk) zionisme als de overtuiging dat Joden

geen echte Europeanen zijn. Inderdaad werden Joden in de tijd van opkomend Europees nationalisme gezien als buitenstaanders. Sommige protestanten raakten ervan overtuigd dat de wederkomst van Christus voorafgegaan zou worden door de terugkeer van Joden naar het heilige land, als vervulling van Bijbelse teksten. Meewerken aan die terugkeer zou de wederkomst bespoedigen.

Hoewel het joodse zionisme dat eind negentiende eeuw ontstond een areligieuze beweging was, bouwde het evengoed voort op elementen van het christelijke zionisme. Vanaf het begin van de twintigste eeuw richtte het zich op de verwerkelijking van een Joodse staat in Palestina, dat toen onder Brits mandaat stond. De Britten zagen de mogelijkheid hun eigen zionistische ideeën te realiseren. De Balfour-declaratie (1917) sprak steun uit voor 'de vestiging in Palestina van een nationaal tehuis voor het Joodse volk'. Volgens Lord Balfour waren overigens uitsluitend witte Europeanen in staat zichzelf te besturen. De staat zou daarom eerst onder Brits toezicht moeten blijven. Zionisme is sowieso gestempeld door Europees koloniaal en geracialiseerd denken: Theodor Herzl omschreef in 1896 een toekomstige Joodse staat als een 'outpost of Western civilization against [Arabisch] barbarism', een visie op Israël die nog steeds populair is. De joodse Argentijnse filosoof Santiago Slabodsky neemt in zijn werk afstand van dit joodse zionisme dat zich verbond met Europees kolonialisme. Hij wijst er ook op dat, hoewel Joden altijd buiten het Europese idee van beschaving stonden, ze er in het zionistische project weliswaar bij

horen, maar als 'outpost'. Arabieren zijn vandaag de dag de barbaren.

Na de verschrikkingen van de Shoah won het zionisme aan overtuigingskracht. Voor westerse machthebbers waren de Joden in Europese vluchtelingenkampen – die vaak niet terug wilden naar de landen waar ze vandaan kwamen – een belangrijke reden voor steun aan joods zionisme.

Palestijnse perspectieven | In zijn nieuwe boek *De andere kant van de Muur* beschrijft de Palestijnse theoloog Munther Isaac hoe zijn uitnodiging voor een grote zendingsconferentie werd ingetrokken. Niet vanwege iets wat hij gezegd had, maar vanwege wie hij is: Palestijn. Isaac nodigt zijn lezers uit om in zijn schoenen te gaan staan: die van een christelijke Palestijn uit Bethlehem, waar, schrijft hij, onrecht en ongelijkheid de norm zijn.

De bekende frase 'Palestine is a country without a people, the Jews are a people without a country' betekent niet dat zionisten dachten dat het land leeg was. Ze wisten heel goed dat er mensen in het land woonden. De oorspronkelijke bewoners werden alleen niet als volk gezien, niet als eigenaren van het land. In deze visie bestaan Arabieren, lees *Palestijnen*, niet.

Wat moest er dan met die oorspronkelijke bewoners gebeuren? Het antwoord dat dominant werd binnen het joodse zionisme was niet, het land te delen, maar zo veel mogelijk Palestijnen te verjagen. Hoe dat moest gebeuren, werd vastgelegd in het zogeheten Plan Dalet. Dat werd uitgevoerd nadat de Palestijnen in 1948 het VN-verdelingsplan hadden afgewezen. Op 9 mei, nog voordat



*“Voorop staat: kritiek op Israël
komt als een boemerang bij ons terug.
Het impliceert zelfkritiek, op ons eigen
antisemitisme en kolonialisme, en hoe
dat doorwerkt en ook in Israël en
Palestina mensenlevens schaadt.”*

Israël haar onafhankelijkheid uitriep (op 15 mei) en het door de Arabische staten werd aangevallen, vielen zionistische paramilitaire troepen het dorp Deir Yassin binnen en doodden meer dan honderd mensen. Er zouden nog tientallen bloedbaden volgen.

Vanuit Palestijnen gezien is de afwijzing van het VN-verdelingsplan niet vreemd: wat gaf deze speciale VN-commissie het recht om te beslissen over hun land? Joodse inwoners bezaten 7% van het land en vormden 34% van de bevolking, maar de Joodse staat zou tweederde van het oppervlak beslaan, inclusief havens en de belangrijkste waterbronnen.

Palestijnen spreken van de *Nakba*, de ramp: meer dan vijfhonderd Palestijnse dorpen werden in 1948 verwoest, en meer dan 700.000 Palestijnen moesten vluchten. Nog steeds worden Palestijnen teruggedrongen op kleinere en minder leefbare eilandjes op de Westoever. Ook voor Gazanen die periodiek gebombardeerd worden en geen kant op kunnen, en voor honderden Palestijnse kinderen die jaarlijks in Israëlische gevangenissen worden opgesloten, duurt de *Nakba* voort.

Het land delen | Het Joodse verlangen naar een eigen staat is legitiem en in het licht van christelijk antisemitisme en Europees nationalisme begrijpelijk. Na de Shoah is dat nog veel sterker het geval. Maar dat die staat ten koste gaat van Palestijnen is onrechtvaardig. Een *Joodse* staat is hoe dan ook problematisch, zoals iedere etno-staat dat is: de aanwezigheid van niet-Joden is dan altijd een (demografische) dreiging. Munther Isaac, en met hem vele anderen, hebben iets

anders voor ogen: een staat waarin alle inwoners gelijke rechten hebben en het land met elkaar delen.

Het leidende principe van Israël's politiek op de Westoever is de suprematie van één groep, joodse Israëliërs, over een andere, Palestijnen. Dat zeggen bijvoorbeeld B'tselem en Yesh Din, Israëlische mensenrechtenorganisaties. Ze spreken van apartheid. Natuurlijk is apartheid een heftige term die veel emotie oproept. Maar feit is dat er op de Westoever twee rechtssystemen zijn: militair recht voor Palestijnen en burgerlijk recht voor Israëliërs.

Kritiek op de politiek van Israël is noodzakelijk. Dat impliceert niet dat er op Palestijns geweld en wanbeleid geen kritiek mag zijn. Maar het is belangrijk te zien dat Israël veruit de sterkste partij is – met een van de sterkste legers ter wereld. De EU en Nederland gedragen zich als 'handlangers van de illegale bezetting', zei Erwin van Veen (Clingendael) vorig jaar, door een tweestatenoplossing, die al lang niet meer levensvatbaar is, te steunen.

Voorop staat: kritiek op Israël komt als een boemerang bij ons terug. Ze confronteert ons met ons vermogen tot zelfkritiek, met ons eigen antisemitisme en kolonialisme en de doorwerking daarvan in onze houding met betrekking tot Israël en Palestina en de gevolgen die deze houding heeft voor mensenlevens daar. We participeren en zijn bepaald geen buitenstaanders.

The background of the page is a photograph of a weathered stone wall. On the left side, a person is sitting on the ground, leaning against the wall. The overall tone is historical and contemplative.

Israël, wereld en kerk

De plaats van Christus

Vanuit het christelijk geloof gezien is de geschiedenis van het etnische Israël zoals beschreven in het Oude Testament van grote betekenis voor de mensheid en voor de kerk (of: gemeente) van Christus. Maar daarmee is niet gezegd dat de nieuwtestamentische kerk een vervanging is van etnisch Israël. Hoe moet je vanuit deze christelijke overtuiging dan wel kijken naar de positie van Israël? Moet het Israël in het Oude Testament slechts worden opgevat als de eerste fase van een blijvende voortzetting ervan? Is er in de christelijke opvatting een aparte status en toekomst voor Israël (ofwel het Joodse volk) vóór de wederkomst of/en erna? Hierover bestaan binnen christelijk kring verschillende opvattingen. Volgens mij hangt dit verschil samen met het antwoord op de vraag naar de plaats van Christus in Gods heilspan.² In dit artikel ga ik daarom in op een belangrijke theologische vraag, namelijk die van Gods verkiezing in en door Christus van Israël, wereld en kerk.³ Het is daarbij allereerst zaak om goed te onderscheiden tussen kerk en Israël.

Door Steven Paas



De verkiezing van de kerk | Volgens het christelijk geloof bestaat de kerk uit alle ware gelovigen van alle tijden en plaatsen. Zij komt voort uit Gods heilsplan in Jezus Christus, dat zich uitstrekt vanaf het paradijs via Jezus' verlossingswerk op aarde naar de wederkomst. Vandaar dat de Bijbelse openbaring volgens de christenen zowel het Oude als het Nieuwe Testament omvat. Daarin gaat het over Gods genadige aanbod van verlossing aan alle volken en mensen. Dat aanbod culmineert in de zending van Jezus Christus en is bedoeld voor iedereen, Joden en niet-Joden, zonder onderscheid. God de Vader heeft Christus 'macht gegeven over alle vlees'. God belooft vergeving van zonden en een nieuw en eeuwig leven aan ieder die in Christus gelooft (Joh. 6:35-59; 17:1-3). Het is een persoonlijke en communale verantwoordelijkheid om Gods welwillende aanbod te aanvaarden. Er is het mysterie dat velen helaas het aanbod van verlossing niet (willen) aannemen, wat onverlet laat dat het aanbod aan allen is gericht.

Ware gelovigen ervaren de trekkende liefde van de Vader. Zij omarmen Christus als hun Verlosser, tot eer van God en tot hun redding. Ze schuilen achter Christus, die de uitverkorene van de Vader is (Luc. 9:35; 23:35). Door het werk van Christus zijn ze met God verzoend, die ze verzamelt uit alle volken. Christus begon te werken onder het Joodse volk (Luc. 24:47), ook daarmee gaat Hij nog steeds verder. Maar evenzo gaat Hij verder met zijn werk onder alle volken in de hele wereld. De verzoening van Christus brengt mensen tot hemzelf en tot elkaar (2 Kor. 5: 19, 20; 1 Joh. 2:2). Ze vormen 'één kudde' onder 'één Herder' (Joh.10:16) en zijn bedoeld om 'de ene algemene christelijke kerk', 'de gemeenschap der heiligen' (*Credo*, art. 9; 1 Joh.1:3) te zijn. Daardoor zijn ze leden van het lichaam waarvan Christus het hoofd is (1 Kor. 12: 12, 13; Ef. 4:15; Kol. 1:18). Die in Christus geloven, zijn het *volk van God* dat behouden is, 'een uitverkoren geslacht, een koninklijk priesterschap, een heilig volk dat God zich tot zijn eigendom maakte' (1 Petr. 2:9).

De verkiezing van Israël | Het oudtestamentische Israël was een etnisch volk, bestaande uit gelovigen en ongelovigen. Het was uitverkoren door God, namelijk om het aparte *volk van God* te zijn. Verkiezing is primair: geroepen worden tot berouw en bekering. Dat is ook zo in het Nieuwe Testament, waar God de kerk gebruikt om ieder te roepen tot bekering. Oudtestamentisch Israël was verkoren tot een tijdelijke functie of taak in Gods



AUTEUR

Dr. Steven Paas
publiceerde over
o.a. Europese
en Afrikaanse
kerkgeschiedenis,
zending, de
lexicografie van de
Centraal-Afrikaanse
taal Chichewa, en
over het verschijnsel
van het 'Israëlisme'
in de interpretatie van
Bijbelse profetieën.

heilsplan. Het functioneerde als een exemplar, een voorbeeld, een demonstratie van Gods handelen naar de wereld toe. In zijn handelen met Israël liet God zijn wonderlijke liefdevolle genade zien aan de hele wereld, door redding te bieden aan de mensheid, die verloren is in zonde en schuld. Hij toonde ook zijn straffen en oordelen bij weigering om Hem te gehoorzamen. Oudtestamentisch Israël was daarmee exemplarisch een levende missionaire demonstratie van Gods handelen met alle volken. Dáárom was Israël in unieke zin het *volk van God*. Alle volken werden opgeroepen om het voorbeeld van Israël te volgen door te gehoorzamen aan Gods heerschappij. Maar het volk Israël bleek vaak ontrouw in de vervulling van die missionaire taak en verviel tot ongehoorzaamheid, wat gevolgen had.

De verkiezing is vervuld in Christus

Waarin Israël tekortschoot, heeft God Zelf gedaan door het zenden van zijn Zoon. In de persoon van de Jood Jezus Christus is de missie van Israël, ofwel het Joodse volk, vervuld en tot wezenlijke betekenis en afronding gebracht, en zijn allen — Joden en heidenen — opgeroepen om Jezus te volgen en op Hem te vertrouwen. Christus heeft de muur tussen Joden en heidenen afgebroken (Ef. 2:14). In de missie van Jezus waaraan zijn volgelingen deelnemen, worden alle mensen van alle volken, inclusief die van het huidige etnische Israël ofwel het Joodse volk, opgeroepen tot gehoorzaamheid aan Hem. Bijbels Israël was een voorafschaduw van die missie. Zoals in het Oude Testament alle volken gehoor moesten geven aan het unieke

daartoe verkoren voorbeeld dat God aan hen in Israël gaf, zo worden in het Nieuwe Testament alle naties en de hele mensheid geroepen om zich te bekeren tot Christus en zo *volk van God* te zijn. De uitzonderlijke plaats van etnisch Israël is in Christus niet vervangen door maar verwijd naar alle volken en alle mensen, zonder onderscheid. Alle volken, Israël niet uitgezonderd, zijn Gods bezit tot wie Hij de belofte van het genadeverbond richt. Het is Gods bedoeling dat zij zich gedragen als 'volken van God'. Omdat zij (deels) ongehoorzaam blijven, verzamelt God uit hen de Kerk door de werking van zijn verkiezende genade in Christus. De volken van de aarde zullen vanwege hun ongehoorzaamheid (het niet willen aanvaarden van Jezus als beloofde Heiland) worden geoordeeld door God. De positie en de toekomst van etnisch Israël, ofwel het Joodse volk, is in dat opzicht geen andere dan die van enig ander volk. Gods Kerk is zijn oogappel. Zij wordt niet getroffen door het oordeel, maar wordt deel van de nieuwe aarde en de nieuwe hemel.

De verkiezing van een christen

In het leven van elke individuele christen komen die twee verschillende aspecten van verkiezing bijeen. Hij of zij is in Christus uitverkoren tot behoud of zaligheid én uitverkoren tot de taak of functie van deelname aan zijn werk. In beide opzichten is elke christen erfgenaam geworden van alle genadebeloften van God in Christus (Gal. 3:29; 2 Kor. 1:20). In geloofsverbondenheid met Christus is hij of zij deel van zijn lichaam, de kerk, namelijk een behouden mens en in principe een

vernieuwd kind van God. Die nieuwe identiteit strekt zich uit tot het hele bestaan van een gelovige, over dood en graf heen, tot in de eeuwigheid.

Ook de functie of taak van een christen is een gevolg van die geloofs-verbondenheid met Christus. Immers, als vervuller van de missionaire taak van het Israël van weleer is Christus in de wereld gezonden. Hij is de redder van de wereld (Joh. 4:42). Christenen maken deel uit van de missie van Hem. Zij zijn deelnemers eraan. Het voorbeeld van de oudtestamentische missionaire identiteit van Israël blijft voor christenen een bron van inspiratie. Maar niet omdat zij iets uitzonderlijks hebben te verwachten van etnisch Israël. Zij verwachten alles alleen van Christus.

Conclusie | Er was tot aan de vervulling van Israël door Christus inderdaad sprake van een uitzonderlijke band tussen God en Israël, in vergelijking met andere volken. Die zou je een ‘bijzondere weg’ kunnen noemen. Maar die was er niet vanwege het bijzondere van Israël zelf. Die weg bestond uit het instrumentele karakter van het oudtestamentische Israël waarmee God de wereld toonde wie Hij is en wat Hij van mensen verwacht. Door het vervullende werk van Christus op aarde is deze ‘bijzondere weg’ voor etnisch Israël ten einde gekomen, omdat hij niet langer nodig is.

Enerzijds is het oudtestamentische etnische Israël dus niet vervangen door de kerk en anderzijds bekleedt het ook niet *blijvend* een uitzonderlijke plaats als *volk van God* in zijn heilsplan. Dat was toen niet zo (ook al was men toen *tijdelijk* het specifieke volk van God) en nu is het ook niet zo. De plaats van Israël

ofwel het Joodse volk is in die opzichten niet onvervangbaarder of uitzonderlijker dan de positie van enig ander volk onder Gods voorzienige heerschappij. Het spreekt daarbij vanzelf dat christenen zijn geroepen om tradities van raciale voorkeur en verdrukking te verafschuwen. Dat geldt niet het minst voor die van Jodenhaat en -vervolg. Overigens hopen en bidden wij, samen met Paulus, dat (ook!) een zo groot mogelijk deel van het etnische volk Israël alsnog tot erkenning van Christus mag komen.

Er is echter wel een ‘bijzondere weg’ voor het wedergeboren ‘volk van God’, dat bestaat uit Joden en niet-Joden die Jezus Christus als hun verlosser hebben aanvaard; die ‘heeft Hij macht gegeven kinderen van God te worden’ (Joh. 1:12). Zij zijn niet slechts het unieke ‘volk van God’, maar zelfs familie van Hem en ook een ‘woning van God in de Geest’ (Ef. 2:22). Volgens mij heeft deze christocentrische theologische stellingname ook consequenties voor de politieke stellingname ten opzichte van Israël. Er bestaat volgens mij geen Bijbels gefundeerd recht om het hele ‘Heilige Land’ met geweld te bezetten en te bezitten, inclusief de regio’s waar niet-Joodse Palestijnen al eeuwenlang wonen. In zijn boek, *Het land van Christus*, toont de evangelische Palestijns-Israëlitische theoloog Yohanna Katanacho aan dat dergelijke beweringen vanuit de Schrift niet kunnen worden volgehouden.⁴ Katanacho verwerpt daarom de allesomvattende Israëlitische landclaims, zonder daarmee te vervallen tot een vijandige houding ten opzichte van het moderne Israël en de Joden in het algemeen. Ik sluit me bij deze Palestijnse christen aan.

Niet het land maar het volk Israël is een zegen

Het is veelzeggend dat ik vlak voor de deadline van 4 mei nog met deze column ploeter. Liefst had ik het aan een ander overgelaten. Een column over Israël. Hoe kan ik daar iets zinnigs over zeggen? Israël, een land dat geboren is uit trauma en tegelijkertijd 'het beloofde land' genoemd wordt, een plek waar mensen het gevoel hadden thuis te komen en onder hun eigen volk te zijn. Maar het is een plek van conflict, opstanden en oorlogen geworden. Hoeveel onrecht vindt er plaats op deze 'heilige' plek? Momenteel is het noch een veilige plek voor de Joden die er wonen, noch voor de Palestijnen die zich er tweederangs burgers voelen. Hoe kun je, in deze conflictsituatie, met elkaar samenleven?

Het boek van Anna de Krijger over dit thema (*Hipsters, baarden en martelaren*) begint met een gebed dat me raakt:

*Pray not for Arab or Jew
For Palestinian or Israeli
Pray rather for ourselves
That we might not divide
Them in our prayer but
Keep them both together
In our hearts.*

'Het is pas feest als iedereen vrij is', zegt een jongeman in de documentaire 'Het beloofde land' van Coen Verbraak. De vrijheid en bescherming van het Joodse volk kunnen nooit ten koste gaan van andere volken. Als ik de rode lijn van de Bijbel lees, dan is het volk van Israël bedoeld als zegen voor alle volken. De boeken van de profeten staan vol met de oproep om recht te doen aan de kwetsbaren, om open te staan voor mensen van buiten, om een licht te zijn. Om te delen wat ze in het bijzonder van God hadden ontvangen: vrede, shalom, herstel!



Vandaag, 4 mei, de dag waarop we gedenken hoe veel onrecht er heeft plaats gevonden, is mijn gebed voor het Midden-Oosten: Geef vrede, Heer, geef vrede!

COLUMNIST Dorina Nauta is bestuurskundige en theoloog. Naast haar werk als zelfstandig spreker en schrijver is ze werkzaam bij Tearfund.

Christelijke politiek en Israël

Discussies over Israël roepen altijd veel emoties op. Ook onder christenen. Bijvoorbeeld over de vraag hoe je de Bijbelse profetieën over Israël moet lezen tegen de achtergrond van actuele politieke ontwikkelingen. In mei 2023 werd het 75-jarig bestaan van de huidige Staat Israël gevierd. In dit artikel gaat Henk Poot in op de vraag hoe christen-politici wat hem betreft tegen de actualiteit rond Israël aan zouden moeten kijken.

Door Henk Poot

We hebben iets met het Joodse volk en Israël. Niet alleen wij in Nederland maar ook wij in Europa. Heeft dat met geopolitiek te maken? De Joodse staat ligt midden in de Arabische wereld en die wereld betekent geld, handel en vooral energie. Heeft onze band met Israël te maken met de bittere geschiedenis van Jodenhaat in ons continent, de schuld en de schaamte over de Shoah? En zoekt die schuld zich een uitweg door Israël te liefkozen of juist opnieuw te vloeken? Of moeten we zo ver niet gaan? Feit is dat het door het christendom gestempelde Europa een bijzondere band heeft met de geschiedenis van Israël als volk van God. Heeft christelijke politiek hierin een extra dimensie?



AUTEUR

Ds. Henk Poot was achtereenvolgens jeugdpredikant en vlootpredikant en diende verschillende gemeenten binnen de Ned. Hervormde kerk. Sinds 2009 is hij als staflid werkzaam voor 'Christenen voor Israël.'

Israël | Voor ik toekom aan christelijke politiek met betrekking tot Israël, wil ik eerst ingaan op de plek van Israël in Gods handelen met deze wereld. Als we de Bijbel openen, merken we hoe vaak daarin de naam Israël voorkomt. Als de naam van Nederland zo vaak in de Bijbel voor zou komen, zouden we zonder aarzelen concluderen dat Nederland wel heel belangrijk moet zijn voor de wereld. Het lijkt een open deur, maar het is een essentieel punt: de relatie tussen God en Israël is exclusief. Het nieuwe verbond, waarvan Jezus de middelaar is en waarover we lezen in het Nieuwe Testament, heft deze relatie niet op. Dat verbond is in eerste instantie ook een belofte van de Here aan Israël (Jer. 31:31). Daarom komt het christendom ook niet in de plaats van Israël. Door het geloof in Jezus Christus zijn ook wij, gelovigen uit de heidenen, kinderen van Abraham geworden, de vader van alle gelovigen.

God heeft Israël zelf geformeerd, noemt het volk zijn zoon, zijn oogappel. Eeuwen voordat wij erbij kwamen, begon de geschiedenis van de Here met het Joodse volk. Niet voor niets noemt God zich de Heilige van Israël, ook al is Hij heerser van het heelal. Koning David zegt het zo:

'En wie kan zich meten met Israël, Uw volk. Het is het enige volk op aarde, waarvoor U zich hebt ingezet om het vrij te kopen' (1 Kron. 21). God troont op de lofzangen van Israël (Ps. 22). Terwijl de rest van de wereld in duisternis gehuld is, is in Jeruzalem het licht aan. Daar wordt de Here gediend, daar worden de psalmen gezongen. En stel je voor dat Israël daarmee gestopt was?

We hebben veel aan Israël te danken: aan de Joden zijn de woorden van God toevertrouwd. Alle profeten en apostelen zijn Joden. In Romeinen 9 noemt Paulus de acht voorrechten van zijn volk: van hen zijn de verbonden en de beloften en de eredienst en



*“In Gen. 17:8 lezen we
dat God het land Israël aan Abram
en zijn nageslacht als
eeuwig bezit heeft gegeven.”*

de gezalfde. Israël heeft de wereld bekend gemaakt met de naam van de enige en waarachtige God. Jezus zal zeggen en terecht: *Het heil is uit de Joden*. Dat maakt ons bescheiden en nederig. Het hoedt ons voor al te grote woorden jegens het Joodse volk.

Wie ben jij? | Nederigheid en hoogmoed zijn grote thema's in de brief van Paulus aan Rome. Romeinen hebben met de heidense papelepel binnen gekregen dat zij beter zijn dan de rest van de wereld. En die houding blijken ze nog steeds te hebben ook tegenover de Joodse gemeenschap, waar sommigen zich bij gevoegd hebben. Ook diegenen die geloven in Jezus.

Paulus spoort de heidense gelovigen aan om hun gedrag te veranderen en de eenheid te bewaren, ook tegenover Joden die Jezus (nog) niet als de messias zien. En hoe hij dat doet is leerzaam: Allereerst benadrukt hij uit wat voor een wereld zij komen. Het is een wereld die zich van God heeft afgekeerd en die de Here daarom heeft overgegeven aan de afgoden met alle ellende van dien. Zij komen van ver! Vervolgens dompelt Paulus hen hoofdstuk na hoofdstuk onder in de genade van God: de Here heeft jullie liefgehad toen jullie nog goddeloos waren. Jullie mogen delen in het geloof en in het leven van zijn zoon. Uit Hem en door Hem en tot Hem zijn alle dingen. De genade waarmee de Here jullie liefheeft, schenkt Hij ook aan zijn volk. God is trouw! Wie ben je dat je de knecht van een ander oordeelt? Wat de knecht van God doet gaat de Here aan. Dat is niet jullie zaak! En misschien is wel de spits van zijn brief dat hij zegt een voorbeeld te nemen aan Jezus zelf: *'Ik zeg u dat Christus een dienaar van de Joden is geworden om te*

tonen dat God trouw is en om de beloften aan hun voorouders waar te maken.' (Rom. 15:8).

De beloften van God | Wat zijn die beloften van God aan de vaders? In elk geval ook deze, dat de Heere Jeruzalem zal stellen tot een lof op aarde. Dat Hij de verstrooide kinderen van God zal terugbrengen naar het land. In Gen. 17:8 lezen we dat God het land Israël aan Abram en zijn nageslacht als eeuwig bezit heeft gegeven. En ook lezen we dat de naties zullen opgaan naar Sion om daar de wegen van de Here te leren. Hij belooft een wereld waarin vrede zal heersen tot in de schepping toe (Jes. 2 en 11). Hij belooft alle zonden van zijn volk te vergeven en hen te laten delen in zijn Geest (Jer. 31). Bijzonder is dat Paulus in zijn brief één belofte voor het voetlicht brengt: de belofte aan Abraham dat in hem alle volken gezegend zullen worden. Daar loopt Romeinen 15 ook op uit. Met andere woorden: dat wij tot geloof gekomen zijn, wij heidenen, is iets wat God aan Israël beloofd heeft. Ook dat maakt bescheiden. Door geen van die beloften gaat een streep in het Nieuwe Testament, Jezus bevestigt ze! Paulus had al eerder gezegd, in Romeinen 11, dat de genadegaven van God eeuwig zijn. God is getrouw. Daarom geloof ik ook dat het land Israël, inclusief Juda en Samaria, nog steeds toebehoort aan het Joodse volk.

Tegelijkertijd zegt de Bijbel ook dat het land, hoe mensen het ook noemen, allereerst het erfdeel is van God. Israël kan er niet mee doen wat het wil. God kiest ervoor zijn volk er te laten wonen. Daarom is de Joodse diaspora een abnormaliteit. Het is soms een straf op de zonde, maar Joden hebben het land ook

verlaten om elders hun geluk te zoeken. Over Jeruzalem zeggen de profeten: *'Dit is de plaats van Mijn troon, dit is de plaats van Mijn voetzolen, hier zal Ik wonen in het midden van de kinderen Israëls voor eeuwig.'* (Ez. 43:7). De eerste opperrabbin van Israël noemde de diaspora niet alleen een straf op de zonde maar ook een zonde op zich. In die zin is de Staat Israël en de terugkeer van de Joden een goede zaak.

Christelijk politiek en Israël | Zelf geloof ik dat de terugkeer een teken van de komst van Christus is. Na tweeduizend jaar verstrooid te zijn geweest, na de bittere nacht van de holocaust, nu het Evangelie vanuit Jeruzalem nagenoeg alle volken bereikt heeft, komt de finale. Het is nog niet volmaakt, in de kerk ook niet, maar de messias is komende. Nu heeft de staat Israël nogal wat voeten in de aarde. Zelf heb ik als jongen van elf de Zesdaagse Oorlog op afstand meegemaakt. Ik heb de feestvreugde gezien in ons land, de bijeenkomst op het schoolplein na de overwinning op de overmacht aan vijanden die uit waren op vernietiging en bloedvergieten. En dat Israël Sion bevrijdde uit de handen van Jordanië.

Maar de tijden zijn veranderd. Het conflict heeft een nieuw frame gekregen: niet meer het kleine Israël tegenover de Arabische wereld, maar het sterke Israël dat de Palestijnse gebieden bezet. De PLO is gekomen, zij het met de belofte om af te zien van geweld. De voormalige Westbank is verdeeld in autonome A-gebieden waar 95% van de Arabieren woont – daar kunnen geen Joden wonen – en C-gebieden, onder beheer van Israël, waar Joodse dorpen gekomen zijn en waar ook 100.000 Arabieren wonen.

Wat zou, met de bijzondere plek van Israël in Gods handelen en de Bijbelse beloften in gedachten, de inzet van christelijke politiek moeten zijn tegenover de Staat Israël en de Arabische bewoners van de Westbank?

Ten eerste is het goed terughoudend te zijn met oordelen over de Staat Israël. Ik moet hierbij vaak denken aan de waarnemer van de Wereldraad van Kerken die met een spandoek 'Stop de Bezetting' in Jeruzalem stond. Een Jood kwam op hem af, vertelde hij, die zei: 'In Europa hebben jullie ons tweeduizend jaar verteld wat we doen moeten en kom je het ons nu hier ook zeggen?'

Of aan de opperrabbin van Israël die op bezoek bij het moderamen van de PKN opmerkte: loop eerst eens een kilometer in onze schoenen en kom dan met je oordeel. F.W. Marquardt schreef ooit: 'Kunt gij dan geen uur met mij waken?'

Moeten we überhaupt wel oordelen? We kunnen van alles vinden. We kunnen vinden dat Israël een seculiere staat is, net zoals België of ons eigen land. En waarom zouden we er dan meer aandacht aan geven dan aan Egypte om maar een land te noemen?

Of we kunnen in Bijbelse beelden naar Israël kijken. Dat verschil van mening is er trouwens ook binnen de Joodse wereld: is het een veilige haven of het begin van het ontluiken van de verlossing? Je kunt het recht van de wereld als uitgangspunt nemen en spreken over de Westbank en menen dat Joden op de tempelberg niets te zoeken hebben en dat ze in Hebron, Shilo en Bethel kolonisten genoemd moeten worden. Maar je kunt ook spreken over Judea en Samaria en dat het Bijbelse hartland noemen en Jeruzalem nog steeds de stad van de Grote

Koning noemen, de navel van de aarde (Ez. 5). Dat laatste is de visie van de stichting Christenen voor Israël.

Wij voelen ons als christenen, in het licht van de beloften uit Gods woord, geroepen om ons op te stellen als bondgenoten van Israël en hem te bevestigen in zijn positie. Delen of opgeven van (delen van) het land mag niet van Israël worden gevraagd: Israël heeft hier zelf het recht niet eens toe. Het is immers Gods erfdeel. De staat Israël dient wel rechtvaardig te handelen jegens de vreemdelingen in zijn midden, zo staat het immers in de Bijbel. Ook vreemdelingen mogen delen in de zegen die God verleent aan zijn volk, door het in deze tijd te laten terugkeren naar zijn erfdeel.

Moeten we gewoon niet bescheiden zijn? En vooral zegenen? Ik hoorde een rabbijn zeggen: 'Wee diegene die tussen de Koning en zijn volk gaat staan'. Die opmerking staat op mijn harde schijf. En ik hoor de Here zeggen: 'Wie u zegent zal Ik zegenen, wie u vervloekt, zal Ik vervloeken.'. In Christus is Abraham ook mijn voorvader geworden. Ik ben in Jezus, die zelf het teken van Gods verbond met Israël aan zijn lichaam draagt, het huis van Israël binnengekomen. Wat doe ik daar en wat zeg ik? Vertel ik wat er allemaal mis is? Wij hoeven geen keuze te maken voor welke regering van Israël ook. Dat is Gods zaak en ik moet Hem niet voor de voeten lopen. Hij gaat zijn weg met het volk dat Hij geformeerd heeft.

En wij? Wij bidden en wij zegenen. Wij bevestigen Israël in zijn positie. Wij dienen zoals Jezus deed, de koning van Israël. Ik denk dat dit ons uitgangspunt moet zijn.

INTERRUPTIE

Recht doen

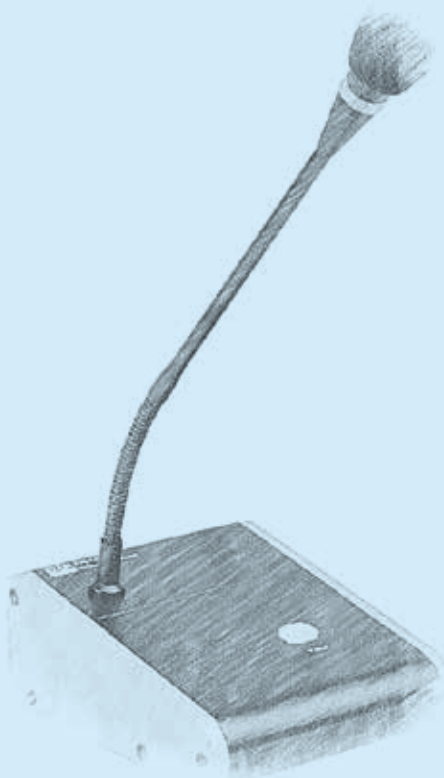
In de Heilige Schrift wordt een begrip als 'recht doen' vaak genoemd. Daarom is Micha 6:8 in onze partij populair, en terecht. Ik zou graag zien dat we in de ChristenUnie dit uitgangspunt ook voluit zouden toepassen op de Palestijnen, en vooral ten aanzien van onze zusters en broeders: de Palestijnse christenen.

Ik ben de afgelopen jaren meerdere keren in Israël geweest. Dus ik weet dat Hamas Israël het liefste in zee wil schuiven, ik ken de precaire veiligheidssituatie van Israël, ik ken de zwakheden van de Palestijnse Autoriteit, ik heb voluit meegewerkt aan Europese campagnes om antisemitisme te bestrijden. Dit betekent echter niet dat de Staat Israël of zijn regering boven alle twijfel verheven zijn. We mogen niet wegkijken voor onrecht en schendingen van mensenrechten.

Afgelopen februari was ik in de Palestijnse gebieden waar we veel Palestijnse christenen hebben ontmoet. We spraken onder andere met vele ondernemers, studenten, docenten, kerkleiders en diplomaten. Ik heb talloze verhalen – vaak onder tranen – gehoord over onrecht dat Palestijnse geloofsgenoten werd en wordt aangedaan. Een van die talloze verhalen heeft bij mij een onuitwisbare indruk achtergelaten: het verhaal van de christelijke familie Nassar en hun boerderij annex christelijk conferentiecentrum, de 'Tent of Nations' (zie www.tentofnations.com). Zij bewonen

een heuveltop nabij Bethlehem. De familie heeft er generaties lang een grondgebied van ruim veertig hectare bewerkt. Op het eerste gezicht lijkt deze oase van rust met een adembenemend uitzicht ideaal, maar in werkelijkheid hangt de dreiging van landconfiscatie al decennia als zwaard van Damocles boven het hoofd van de familie.

Daoud Nassar vertelde dat veel Palestijnen vroeger geen eigendomspapieren hadden,



maar van oudsher landbouwgrond erfden. De grootvader van Daoud registreerde zijn land – in tegenstelling tot de gebruiken van destijds – echter wel, en dat al ten tijde van de Ottomaanse overheersing. De familie heeft het land dus al meer dan honderd jaar aantoonbaar in bezit.

In de jaren negentig claimden de Israëli het land, en sindsdien is de familie in een jarenlang juridisch gevecht verwickeld. Kolonisten bouwden nederzettingen in de omgeving. Bomen op het terrein van de familie Nassar werden omgezaagd. Zowel kolonisten als moslims uit het naburige Nahalin probeerden de familie (ook met fors fysiek geweld!) te verdrijven. Toen dat niet lukte probeerden ze Daoud Nassar te verleiden met een blanco cheque. Ik vroeg Daoud waarom hij zo'n blanco cheque, waarbij hij nota bene tevens een Israëliisch paspoort kon krijgen, nooit heeft aanvaard. Hij kan immers voor zijn land miljoenen euro's krijgen. Daoud citeerde daarop Marcus 8 vers 38 en zei: 'Peter, wat baat het mij als ik de gehele wereld zou winnen, maar schade zou lijden aan mijn ziel?'



AUTEUR
Peter van Dalen is
Europarlementariër
voor de ChristenUnie

Bevindingen | Wat ik meenam uit dit gesprek was diep respect voor deze familie. En vooral: er geschiedt daar onrecht, dus moeten we opkomen juist voor onze Palestijnse zusters en broeders in het geloof. Ik sluit me aan bij hun oproep die we vele malen meekregen: 'juist christenen moeten naar de Westbank komen om ons te zien, te spreken en aan te horen'.

Laten wij als ChristenUnie recht doen en deze zusters en broeders opzoeken, bemoedigen. We hebben te lang weggekeken. En bovenal: laten we in de partij luisteren naar elkaar. Want te gemakkelijk zou ik nu kunnen worden weggezet als antisemiet, vijand van Israël of naïeveling versus de Palestijnen. De apostel Paulus maant ons, op te komen voor onze geloofsgenoten. Dat verzaken gaat niet alleen in tegen de bede van deze geliefde apostel maar meer nog, gaat in tegen een kernbegrip van de Schrift: recht doen. Dat is juist nu extra belangrijk omdat de nieuwe regering Netanyahu een uitgesproken nationalistische koers vaart waardoor de belangen van de Palestijnen nog verder in de knel komen. Zo'n politiek brengt de vrede verder weg dan ooit.



‘Naast mensen staan waar het schuurt en pijn doet’

**Twee mensen die zich sterk verbonden voelen met Israël: Leon Meijer, wet-
houder namens de ChristenUnie in Ede, lid van het partijbestuur en tevens
lid van het bestuur van Christenen voor Israël en Wilma Wolswinkel, werk-
zaam bij Kerk in Actie (Protestantse Kerk in Nederland) als relatiebeheerder
Israël en Palestina. Beiden vertellen over hun fascinatie met en betrokken-
heid bij Israël en de Palestijnen.**

Door Reinier van Baaren en Jan Hoogland

MONEY CHANGE
هنادي للتحويل
محمّد عبد الحليم وأولاده
02-4282835
02-4273265



Hoe is jullie betrokkenheid op Israël gegroeid? | Leon: Ik ben opgegroeid in Ridderkerk waar we naar de Hervormde Kerk gingen (Gereformeerde Bond). Binnen die kerk is een sterke verbondenheid met Israël. Iedere zondag werd er wel voor Israël gebeden. Ik groeide op met het besef dat God zijn eigen weg gaat met Israël. De terugkeer van het Joodse volk naar Israël en de stichting van de Staat Israël nu 75 jaar geleden werden in mijn kerk gezien als een vervulling van Bijbelse profetieën en een teken van Gods trouw aan zijn volk. Ik koos voor een studie Tropische Landbouw in Wageningen, met als doel de zending in te gaan. Dat liep anders. Mogelijkheden om ergens in Azië aan de slag te gaan liepen op niets uit. Toen mijn vrouw zei dat we voor Israël geroepen werden, reageerde ik daar in eerste instantie sceptisch op. ‘Voor Israël moet je bidden, daar hoeft je niet heen’, was mijn reactie. Alles viel echter op zijn plek. We werden in 1991 uitgezonden naar Israël, door de Near East Ministry en de Gereformeerde Zendingsbond (GZB). We gingen er met één kind heen en kwamen acht jaar later met vier kinderen terug. Ik werkte op een universiteit in Haifa waar ik een promotiestudie deed. Twee weken na onze aankomst, brak de Eerste Golfoorlog uit en zaten we met gasmaskers op in een afgeplakte kamer.

Wilma: Ook ik ben opgegroeid binnen de Gereformeerde Bond, in Bussum. Ik herken de liefde voor Israël die Leon benoemt. Zelf had ik vooral een fascinatie voor Rusland. Ik ging Internationale Betrekkingen studeren, liep stage in Kazachstan en leerde Russisch op een lokale universiteit. Na mijn studie kwam ik bij de GZB terecht waar ik me bezig mocht houden met de contacten in Rusland en Centraal-Azië. Helemaal mijn ding dus! Al snel werd er door mijn werkgever echter een beroep op mij gedaan om de aandacht te verschuiven richting de contacten in Israël en de Palestijnse gebieden. Gelukkig kon ik in Israël ook met mijn Russisch terecht vanwege het grote aantal Joden uit Oost-Europa en Rusland. Na ruim zes jaar maakte ik de overstap naar Kerk in Actie. Mijn reizen veranderden daardoor ook. Kwam ik voor de GZB vooral in Israël en bezocht ik hooguit een middagje Bethlehem en Ramallah, voor Kerk in Actie trok ik veel dieper de Westbank in, van Jenin in het noorden tot de South Hebron Hills in het zuiden. Ik werd veel meer geconfronteerd met het onrecht dat hier plaatsvindt als gevolg van de bezetting. Denk aan voorbeelden van landonteigening, de beperkte toegang tot waterbronnen en de speciale wegen voor kolonisten.



PERSONALIA

Wilma Wolswinkel is als relatiebeheerder Israël en Palestina werkzaam bij Kerk in Actie (Protestantse Kerk in Nederland). Daarnaast is zij diaconaal werker diversiteit & duurzaamheid bij de Nieuwe Kerk in Utrecht.



Leon Meijer is wethouder namens de ChristenUnie in gemeente Ede, bestuurslid van de ChristenUnie en van Christenen voor Israël.

Jullie zijn beiden meerdere keren in Israël geweest. Wat deed het bezoeken van Israël met jullie?

Leon: Als wetenschapper met een onderzoeksopdracht was ik welkom, maar als christen werd ik vooral gewantrouwd. Er kleeft bloed aan onze handen.

Joden zijn tweeduizend jaar lang door Europese christenen vervolgd, verbannen, buitengesloten, vermoord of verbrand. Er waren periodes dat het even beter ging, maar uiteindelijk werden ze altijd als zondebok aangewezen en werd hun en passant de dood van Jezus verweten. De gruweligheden zijn niet alleen van de laatste eeuw. De nazi's konden immers terugvallen op Luther die had opgeroepen om synagogen in brand te steken. Eeuwenlang bestond er een gebruik om Joden op hun kop aan het kruis te slaan. De ergste gruwelen zijn gedaan in de naam van Jezus. Die ervaring heeft zich genesteld in het collectieve geheugen van het volk Israël. Mijn kinderen leerden in Israël op de basisschool rekenen, maar niet met een plusteken, want dat lijkt teveel op een kruis. En als je denkt dat we als Nederlanders beter waren, nergens in Europa is zo'n hoog percentage van de Joodse bevolking (83%) uitgeroeid als bij ons. Het wantrouwen jegens christenen zit diep. Dat is confronterend. Het is goed om te beseffen dat we als christenen zo bekeken kunnen worden.

Wat heb je vanuit het werken in Israël geleerd?

| Leon: Ik proefde dus sterk dat men in Israël niet op 'ons' christenen zat te wachten. Wat ik óók merkte was dat – zeker in het noorden – de polarisatie tussen Arabieren en Joden niet altijd zo erg is als wel wordt gedacht. De Arabieren

in Noord-Israël hebben het niet altijd makkelijk hoor, de Joodse meerderheid is bepalend. Maar ik had zowel Arabische als Joodse collega's op de universiteit en dat ging altijd prima samen. Zo vierden we de joodse, islamitische en christelijke feesten vaak bij elkaar thuis. Dat is niet interessant voor de media die Israël als bezetter willen neerzetten. Dan moet Israël vooral dé schuldige zijn. De media berichten over raketten uit Gaza pas als Israël terugschiet. Tot die tijd is het niet interessant.

Wilma: Ik ben een positief ingesteld mens, maar tijdens elk nieuw bezoek lijkt de situatie nog uitzichtlozer te zijn geworden. Mensen zien geen oplossing, zelfs niet de mensen die zich bezighouden met dialoogprojecten. Op reis word je steeds weer geconfronteerd met al die verschillende gezichtspunten op die ene complexe werkelijkheid. Wanneer je denkt ze allemaal gehad te hebben, komt er de volgende dag weer een nieuw perspectief bij.

Leon: De hoop op verzoening is afgenomen. Na de Oslo-akkoorden in 1995 was er hoop op een oplossing. Maar in de jaren daarna volgde een geweldsspiraal, intifada op intifada. Het gevaar komt dichtbij als je een vrouw met haar dochter op weg naar een afspraak in de bus voor je ziet ontploffen. Maar nog veel erger is het als je 13-jarige dochter op weg naar balletles in de bus wordt opgeblazen, zoals vrienden van ons overkwam. Israël zette vervolgens in op de bescherming van haar inwoners, men bouwde een veiligheidshek met stukken muur en extra checkpoints etc. Het aantal aanslagen nam af, maar de maatregelen gingen wel ten koste van de bewegingsvrijheid van de Palestijnen.

“Onderdrukking en bezetting zorgen voor veiligheid. Maar veiligheid bereik je juist door mensen goed te behandelen, door mensenrechten toe te passen, niet door de inzet van wapens. Dat maakt het alleen maar erger. En die geweldsescalatie zien we nu ook plaatsvinden.”



Wilma: Wat ik sommige Joodse partners in Israël dan hoor zeggen is: 'Dat hele concept van veiligheid in ons land klopt niet.'. Wat ze daarmee bedoelen is dat veiligheid gelijkgesteld wordt aan militaire macht. Onderdrukking en bezetting zorgen voor veiligheid. Maar veiligheid bereik je juist door mensen goed te behandelen, door mensenrechten toe te passen, niet door de inzet van wapens. Dat maakt het alleen maar erger. En die geweldsescalatie zien we nu ook plaatsvinden.

Leon: Ik ben het eens met wat je zegt. Veiligheid is niet 'nog meer onderdrukken'. Veiligheid is ook niet 'nog meer veiligheidsmaatregelen nemen'. Een lastige factor is volgens mij wel dat de Palestijnse Autoriteit de geweldskaart trekt om Israël tot concessies te dwingen. En Israël is daar gevoelig voor. Niet voor niets heeft Israël zich teruggetrokken uit Gaza en sluit het wapenstilstanden met Hamas. Het is soms strategie van de Palestijnen om door geweld hun zin krijgen. Nu er met de Abrahamakkoorden een aantal Arabische landen zijn gekomen die zich daarvan distantiëren en niet langer bereid zijn het geweld te ondersteunen en te financieren, zou dat tot een zekere de-escalatie kunnen leiden.

Wat kunnen christenen precies

bijdragen aan het bevorderen van het vredesproces?

| Wilma: Als het gaat over ons werk in Israël en Palestina dan gebruiken we vaak woorden als 'hoop', 'dialoog' en 'verzoening'. Maar hoe vaker ik in Israël kwam, hoe meer ik me afvroeg: in hoeverre dragen we als Protestantse Kerk nu echt bij aan verzoening?

Verzoening is momenteel verder weg dan ooit. Natuurlijk is het goed dat mensen met totaal verschillende achtergronden en ervaringen elkaar ontmoeten om tot onderlinge uitwisseling te komen. Maar dialoog kan ook op een verkeerde manier gevoerd worden. Dat gebeurt wanneer je de werkelijke confrontatie vermijdt en je dat wat schuurt uit de weg gaat. Je krijgt dan plichtmatige ontmoetingen waarin mensen niet wezenlijk dichterbij elkaar komen. Gelukkig is er in veel projecten wel aandacht voor emoties van woede en angst, maar dat maakt dialoog ook ontzettend ingewikkeld op dit moment.

Daar komt bij dat het moeilijk is een gelijkwaardige dialoog te hebben. Wat me opvalt bij veel dialoogprojecten, is dat veel tijd en aandacht uitgaat naar *uninational seminars*, waarbij etnische groepen apart genomen worden. Bij de Palestijnse jongeren gaat het dan vaak over identiteit. Palestijnse jongeren bevinden zich veelal in een identiteitscrisis. Zij voelen zich niet gezien en erkend en vragen zich zelfs af of zij zichzelf in Israël überhaupt wel als Palestijn mogen beschouwen. Voor Joodse jongeren werkt dit vaak als een eyeopener: te horen dat er jongeren zijn die zichzelf als Palestijn zien. Dat kunnen zij zich moeilijk voorstellen.

Als ik jullie zo beluister vraag ik me af: zou het niet beter zijn als we ons er helemaal niet mee bemoeien?

| Wilma: Ik sprak laatst een christelijke Palestijn. Hij zei: 'Ik heb niet zozeer een probleem met mijn Joodse buurman. Ik heb vooral een probleem met christelijke zionisten die ons niet zien staan. Die komen hier

op pelgrimage om de heilige plekken te bezoeken, maar weten nauwelijks iets van ons bestaan.' Dat vraagt van ons dus vooral introspectie.

Leon: Ook ik hoor dit verwijt wel als ik daar kom, en dat is soms ook terecht. De laatste jaren kom ik veel meer in de Westbank en spreek vaker Palestijnen. Ik leg dat verwijt ook weleens terug. Dan zeg ik: 'Ik vind dat jullie zwelgen in hun slachtofferschap. Alles is de schuld van Israël, tot aan de kapotte koelkast toe.' Ik vraag dan wanneer ze zelf verantwoordelijkheid nemen. Publiekelijk en niet alleen achter gesloten deuren, bijvoorbeeld door aanslagen te veroordelen. Aan de andere kant: ik heb tot mijn verbazing heel moedige mensen gezien, vertegenwoordigers van beide extremen, die goed luisterden naar elkaars verhaal. Dan merk je helaas ook hoezeer Palestijnen vastzitten in een dictatuur die nota bene ook nog eens gefinancierd wordt door veel westerse landen. Wat kun je van de internationale gemeenschap verwachten als je zelf steeds geweld blijft steunen? Wanneer staan er nu eens leiders op die open willen spreken over vrede?

Wilma: Dat slachtofferschap zit ook aan de andere kant. Ik hoor Joodse Israëli's die zich storen aan het Palestijnse slachtofferschap, maar die er ook van overtuigd zijn dat zij nu eerst aan zet zijn, gezien de ongelijke machtsverhoudingen. Zij zien binnen hun eigen gemeenschap een gebrek aan verlangen om samen te leven met Palestijnen. Ik denk dat dit zichtbaar maakt hoezeer het onrecht en de trauma's aan beide kanten liggen. Het beste dat wij als christenen kunnen doen

is: dichterbij die rauwe werkelijkheid gaan staan. We moeten daar niet meteen overheen walsen met woorden als 'we dragen bij aan verzoening'. Er zijn heel veel perspectieven om naar dit conflict te kijken, dat is helemaal waar. Tegelijkertijd moet dat er ons niet van weerhouden om onrecht te benoemen. Je kunt daarin niet altijd neutraal blijven. Als je een kerk wilt zijn waar recht en gerechtigheid centraal staan, moet je je ook kunnen uitspreken over dingen die niet kloppen. Soms zijn we zó druk met balanceren dat we dat concrete onrecht uit het oog verliezen.

Leon: Ik ben blij met wat Wilma zegt. Het schuurt en doet pijn aan verschillende kanten. Laten we dus eerst naast die mensen gaan staan en ontdekken waar het pijn doet. Zonder meteen met een oplossing te komen. Wij moeten juist leren terughoudend te zijn in het voorschrijven van oplossingen.

Wilma: Het is wel zo dat mensen vaak écht geen oplossing meer zien. Gewoon écht niet, hè! Wel hoor ik vaak: er is internationale druk nodig om uit deze impasse te raken. Het vredesproces ligt al jaren stil. Veel jongeren hebben geen hoop meer op een vreedzame toekomst, zij hebben nooit een lopend vredesproces meegemaakt, alleen maar nieuwe escalaties van geweld. Ze zien enkel obstakels naar vrede, geen oplossing. Nee, we moeten ons niet betweterig ermee bemoeien, maar internationale druk is wel nodig.

Leon: Ik ben het daar toch niet mee eens. In het verleden heeft internationale druk ook weinig goeds gebracht. Soms vraag ik mij af of christenen überhaupt wel

“Soms vraag ik mij af of christenen überhaupt wel iets te zoeken hebben in het Israëlisch-Palestijns conflict.”

iets te zoeken hebben in het Israëlisch-Palestijns conflict. Ik wijs toch nog even op het collectieve Israëlische geheugen. Wij komen als christenen met een moraal aanzetten van recht en gerechtigheid en Israël vertellen wat het fout doet. Ons eigen trackrecord van tweeduizend jaar even buiten beschouwing latend. We kunnen iets betekenen, als we iedere betweterigheid en ieder vooroordeel thuislaten. Christenen zouden zich primair bescheiden op moeten stellen.

Wilma: Ik ben dat helemaal met je eens. Christenen moeten als het om dit conflict gaat minder zenden en meer luisteren. In mijn werk verbaas ik me vaak over de stellige uitspraken van Nederlandse christenen over het Israëlisch-Palestijns conflict. Er wordt heel weinig echt naar

elkaar geluisterd. Men weet vaak maar al te goed hoe het bij de ander zit. Ik denk dat zij het meeste kunnen betekenen door zich te laten raken door de pijn en het lijden achter het conflict en zich gevoelig te tonen voor waar het schuurt en knelt.

Leon: Wat mij betreft is dat misschien wel meer in het algemeen een boodschap voor christelijke actie en politiek. Waar is ons christelijk engagement met wat knelt en schuurt in de wereld, ook in onze eigen omgeving? Kijk ik bijvoorbeeld naar de sociale problematiek in Ede waar ik wethouder ben, dan zou ik graag meer betrokkenheid en activiteit vanuit de kerken zien om zich daarmee in te laten: er zijn zo veel mensen die niet gezien worden en daardoor in de knel zitten.

INTERRUPTIE

Houd exegese buiten de Israëldiscussie

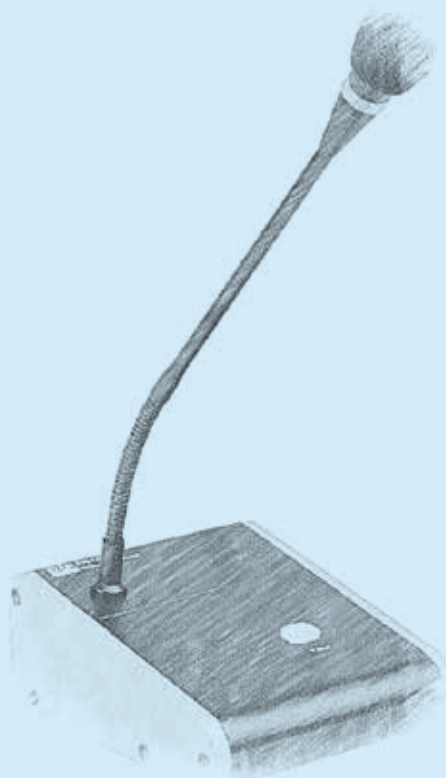
Het onderwerp Israël leidt als geen ander onderwerp tot scheiding der geesten: in de wereld, in ons land, in de kerken en dus ook in onze partij. De ChristenUnie wordt er – ook door eigen leden – nogal eens op aangesproken dat ze van Israël (vanwege de Bijbelse verbondenheid met het Joodse volk) meer zou tolereren dan van andere landen. Tegelijk vindt een ander deel van de leden het onbegrijpelijk dat je als christen die Bijbelse verbondenheid niet zou hebben. Partijen betichten elkaar van een pro-Israël- dan wel van een pro-Palestijnenhouding. De een zou dwepen met Israël, de ander zou een ongezone focus hebben op het slachtofferschap van de Palestijnen. Hoe vinden we hierin eenheid, zodat we de naam van onze partij geen geweld aandoen?

Basisregels | Ik stel voor eenheid te vinden in een gesprek met een aantal basisregels vooraf:

1. Gebruik geen religieuze argumenten.
Houd de exegese buiten de deur.
2. Neem het internationaal recht als basis voor je argumenten en niet de politieke stellingname van supranationale organisaties, zoals de VN of de EU.
3. Gelijke monniken, gelijke kappen:
spreek met elkaar af dat we Israël en het conflict op dezelfde manier behandelen als ieder ander soeverein land met een

soortgelijk conflict. Dat geldt dan zowel voor positieve als negatieve bejegening – beide kanten op.

4. Ga het gesprek vervolgens met elkaar aan op basis van feiten, met grondige kennis van de huidige situatie en de historie van verdragen en afspraken in de afgelopen (ruime) eeuw.



Het klinkt nogal voor de hand liggend. Toch heeft deze simpele set afspraken voor beide flanken nogal wat onverwachte consequenties! Zo is het feit dat het gebied ten oosten van de groene lijn het onvervreembare hartland van het oude Israël vormt dan geen argument meer in de discussie. Maar Israël zomaar willen boycotten zonder dezelfde maatstaven op te leggen aan landen met vergelijkbare conflicten is voor het andere kamp dan ook geen optie meer. Zo kunnen stuk voor stuk de niet ter zake doende argumenten gestript worden.

Bevragen | Bij de start van het gesprek beginnen we met elkaar te bevragen op voorgenomen politieke of religieuze signaalwoorden. Aan de ene kant: bezetting, kolonisten, nederzettingen, vluchtelingenkampen, apartheid. Aan de andere kant: betwisting, vervulling, eindtijd, wonder, belofte. Door elkaar te bevragen leren we om niet te praten vanuit een politieke stellingname en niet vooruit te lopen op een uitkomst van de dialoog. Bovendien ontrafelen we zo feit en fictie gaandeweg en leren we de huidige situatie en de geschiedenis beter begrijpen.

Ik ben ervan overtuigd dat op deze manier een dialoog mogelijk is binnen de partij. We kunnen ons erin oefenen door elkaar te wijzen op niet ter zake doende religieuze argumenten, op voorgenomen politieke stellingname, op gelijke behandeling van gelijke situaties en we kunnen door middel van signaalwoorden elkaar bevragen en leren mythes en propaganda te onderscheiden van feiten.

Ik verwacht dat iedereen in deze dialoog al snel het eerste tussenresultaat zal herkennen: het gezamenlijk standpunt dat Israël bestaansrecht heeft. En met ieder ChristenUnielid dat die conclusie deelt als vertrekpunt, ga ik graag het gesprek aan op basis van bovenstaande afspraken. Wie durft?



AUTEUR
Eppo Bruins was sinds 2015 enkele jaren lid van de Tweede Kamer voor de ChristenUnie. Sinds 2021 is hij zelfstandig adviseur voor kennisinstellingen op het grensvlak van wetenschap, innovatie en politiek.



Deugden in de praktijk van politiek en overheid

Hendrik-Jan Talsma over de deugd Gematigdheid

In 2022 verscheen de WI-publicatie *Tien deugden voor politiek en overheid – Meditaties over goed bestuur in tijden van onzekerheid en wantrouwen* door Robert van Putten. Naar aanleiding van deze publicatie interviewen wij in ieder nummer van *Groen* een ChristenUniebestuurder over de betekenis van één van deze deugden voor zijn of haar politiek-bestuurlijke praktijk. In dit nummer: Hendrik-Jan Talsma over de deugd *Gematigdheid*.

Door Reinier van Baaren

Wie ben je en wat is je rol binnen de ChristenUnie?

Mijn naam is Hendrik-Jan Talsma. Samen met mijn vrouw en onze drie kinderen woon ik in Den Haag. Ik heb rechten gestudeerd in Utrecht en daarna – na de opleiding voor rechters en officieren van justitie – gekozen om te gaan werken bij het OM als officier van justitie. Sinds april 2021 ben ik lid van de Eerste Kamer en moest ik op non-actief bij het OM vanwege de scheiding der machten.

Het Kamerwerk combineer ik met een andere part-timefunctie: adviseur-onderzoeker op het gebied van integriteit in het decentraal openbaar bestuur. Binnen de ChristenUnie – en eerder de RPF – ben ik ongeveer vanaf mijn zestiende actief. Eerst bij de lokale jongerenafdeling, later in het landelijk bestuur van de RPF-jongeren en daarna ook lokaal in Utrecht en Den Haag.



Tien deugden voor politiek en overheid – Meditaties over goed bestuur in tijden van onzekerheid en wantrouwen kan besteld worden via wi.christenunie.nl/webshop.

Wat motiveerde je om vanuit de ChristenUnie politiek actief te worden?

Wat betreft mijn lidmaatschap van de Eerste Kamer: ik vind het een voorrecht om lid te zijn van deze Kamer. Het is een plek waar heel veel kennis en ervaring te vinden is en waar nog eens goed naar een wetsvoorstel kan worden gekeken. Dat gebeurt hier over het algemeen ook wat meer los van politieke profilering. Daardoor kan de inhoud centraal staan en dat spreekt mij enorm aan.

Welke deugd is voor jou belangrijk in je rol als bestuurder? | Wat mij betreft

de deugd van gematigdheid. In eerste instantie dacht ik: gematigdheid, dat klinkt wel wat kleurloos. Maar juist door het boekje van Robert van Putten ben ik die gematigdheid wel gaan waarderen. Wat mij aanspreekt is dat deze deugd gaat over het vinden van een balans, dat je je realiseert dat je maar één bent te midden van velen. Vanuit deze deugd kun je pluraliteit erkennen en daar ook het goede van inzien. In de politiek wordt er vaak van je verwacht ergens snel iets van te vinden, kleur te bekennen, het liefst zoveel mogelijk op de flanken, want daar krijg je aandacht. Het is ontzettend wezenlijk dat je juist als christelijk-sociale partij oog houdt voor gematigdheid. Daar hoeft je helemaal niet flets van te worden, want je mag best met je principes voor de dag komen. Tegelijkertijd: je kunt wel heel vlammend, getuigend en revolutionair zijn, maar als je daarin verstart, is de kans dat je tot een goed inhoudelijk gesprek komt erg klein. Het helpt mij om me te realiseren dat ik mijn ideeën heb, maar die ander óók. Door gematigdheid blijf je gericht op het samen zoeken naar een oplossing.

Kun je een ervaring noemen die aansluit bij gematigdheid? | Onlosmakelijk

verbonden met gematigdheid is ook proportionaliteit, niet méér inzetten dan nodig. In mijn tijd bij justitie speelde dat sterk. Als OM heb je verregaande bevoegdheden om in te grijpen in het privéleven van mensen. Denk aan telefoontaps of zelfs het doen van aanhoudingen. Voor mij als zaaksofficier was dan telkens de vraag: hoe ga je om met die bevoegdheden, hoe kun je ze inzetten op een gematigde manier? Je kunt natuurlijk altijd alles inzetten wat je hebt, maar als magistraat word je juist ook geacht te wegen wat de consequenties zijn, bijvoorbeeld voor de verdachte. In die afweging kun je dus ook iets van gematigdheid van overheidsoptreden laten zien. Ook hier in de Kamer ervaar ik de waarde van gematigdheid.

Hoe oefen jij jezelf in deze deugd?

In het oefenen van gematigdheid is het belangrijk om met elkaar in gesprek te blijven en een blijvende interesse te tonen in wat het effect van maatregelen op je medemens is. Ook hier in de Eerste Kamer probeer ik in contact te blijven met anderen. Er heerst hier over het algemeen een collegiale en hoffelijke sfeer. Dat maakt het makkelijker om in dialoog te blijven, ook met fracties die politiek heel ver van je af staan. Het helpt enorm om te horen hoe die collega's in het leven staan en om te vragen naar hun argumentatie. Vaak levert dat verrassende inzichten op, niet per se directe politieke winst. Wat mij ook helpt om me te oefenen in gematigdheid is me goed in te lezen en me daarbij ook te verplaatsen in de ander en aandacht te hebben voor de historische ontwikkeling

“Door gematigdheid blijf je gericht op het samen zoeken naar een oplossing.”

van een bepaald thema. Dat voorkomt ongefundeerde en ongenueanceerde stellingen die, voor je het weet, tot een zelfgegraven loopgraaf worden.

Wie is voor jou een groot voorbeeld (geweest) als het gaat om deze deugd?

Namen die me bij die vraag te binnen schieten zijn Kars Veling, Roel Kuiper en Peter Ester, partijgenoten met visie en met heldere standpunten die tegelijkertijd altijd oor en oog hebben gehouden voor tegenargumenten en contrasterende visies. Daarvoor heb ik groot respect. Peter Ester noem ik met name, omdat ik in de bijna twee jaar dat ik met hem mocht optrekken in de Eerste Kamer veel van hem geleerd heb. Hij was niet alleen een heel slimme man, maar hij was ook wijs. Hij wist contact te leggen en de brug te slaan naar mensen met wie hij het volstrekt oneens was en hij was bereid en in staat om daarvoor zijn eigen visie, zijn overtuiging te temperen om contact te kunnen maken. Dat woord temperen gebruik ik bewust omdat Robert van Putten heel mooi verwoordt dat temperen onderdeel is van de deugd van gematigdheid.

Hoe zie je die deugd terug in je eigen bestuurlijke omgeving?

Gematigdheid resulteert in een bepaalde balans. Ze scherpt de blik voor belangen of standpunten die anders wellicht over het hoofd worden gezien. Gematigdheid vestigt ook

de focus op het grote geheel waar je zelf onderdeel van bent. Waar gematigdheid heerst, kan door afspraken worden samengewerkt.

Wat heeft onze maatschappij aan deze deugd?

In zijn boek noemt Robert van Putten de rechtstaat een soort geïstitutionaliseerde matigheid. Er is door de rechtstaat een kader dat zorgt voor balans en wederzijdse controle. Het werkt niet als iedereen achter zijn eigen revolutie aanrent en niemand kijkt naar vragen als ‘hoe is dit historisch geworteld?’ en ‘hoe pakt dit uit voor kwetsbare groepen of minderheden?’ Gematigdheid geeft juist ruimte aan dat soort lastige vragen. Het oog hebben voor minderheden is voor de ChristenUnie altijd belangrijk geweest. Niet alleen de eigen minderheid maar juist ook andere minderheden, mensen en groepen mensen die zomaar in de knel kunnen raken. Om dat in het oog te houden heb je die gematigdheid volgens mij hard nodig.

Wat zou je andere bestuurders willen meegeven op basis van je eigen ervaring rond deze deugd?

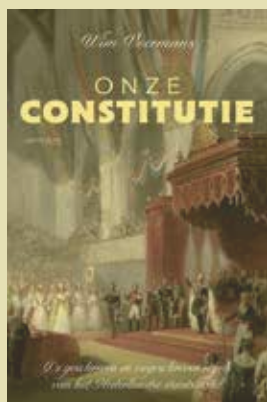
We mogen gematigdheid wel wat meer waarderen, zeg ik overigens ook tegen mezelf. Het klinkt op het eerste gehoor niet zo spannend, maar juist als ChristenUnie mogen we ons in gematigdheid blijven oefenen en er misschien zelfs een beetje trots op zijn.

Boeken.

- 50 De grondwet onder een vergrootglas
Recensie: *Onze constitutie.*
- 52 Veiligheid moet je leren
Recensie: *Het onbehagen van juf Ank.*
- 54 Niebuhr: een allemansvriend voor alle tijden
Recensie: *Hoop in tijden van verdeeldheid.*
- 56 Gesignaleerd
-

De grondwet onder een vergrootglas

Door Jan Werkman



Wim Voermans
Onze Constitutie: de geschreven en ongeschreven regels van het Nederlandse staatsbestel
Amsterdam: Prometheus, 2023
855 pagina's

De Nederlandse Grondwet telt 142 artikelen, maar weinigen zullen die allemaal uit het hoofd kennen. Artikel 1, 6 of 23 weten de meesten van ons nog wel te noemen. Artikelen zoals artikel 80 (openbaarheid adviezen) of artikel 111 (ridderorden) zijn minder bekend. Toch is de Grondwet, gevrijwaard van de alledaagse politiek, het fundament voor de Nederlandse democratie. Om de Grondwet beter toegankelijk te maken, legt Wim Voermans in 'Onze Constitutie' de hele Grondwet onder een vergrootglas.

Dat doet Voermans in twee delen. In het eerste wordt de Grondwet als geheel gezien. De geschiedenis van de Grondwet laat een interessante en vrij stabiele ontwikkeling zien, waarvan de wortels al gelegd zijn in de Unie van Utrecht (1579). De huidige Grondwet stamt uit 1814, en is daarna vele malen herzien. Nederland wordt in de Grondwet bevestigd als democratische rechtsstaat, mét koning, waarin de uitvoerende, wetgevende en rechtsprekende macht gespreid zijn en elkaar daarom in evenwicht houden. De principes waarop deze Grondwet is gebouwd, worden door Voermans één voor één tegen het licht gehouden.

Als de context is geschetst, duikt Voermans in de Grondwet zelf. In dit aanzienlijk grotere deel van het boek worden de 142 artikelen van de Grondwet op volgorde behandeld. Hierbij passeren de hoofdstukken van de Grondwet: grondrechten, overheidsinstellingen, overheidsfuncties, internationaal recht, rechtspraak, decentraal bestuur en de herziening van de Grondwet. Na een inleiding volgt de tekst van het artikel, inclusief een toelichting (wat staat er eigenlijk?), een verdieping (hoe is het toegepast?) en een discussie (waartoe dient het?).

Het legaliteitsbeginsel laat mooi zien dat (toepassing van) de Grondwet geen zaak is van zwart of wit. Dit beginsel stelt dat de overheid alleen mag doen waarvoor het via de (Grond)wet mandaat heeft gekregen. Ook de overheid is gebonden aan de wet. Dit is het fundament van onze rechtsstaat, waarbij willekeur door de overheid wordt voorkomen. Maar dit legaliteitsbeginsel is als ongeschreven regel niet opgenomen in de Grondwet. Dit is tekenend voor de vanzelfsprekendheid van dit beginsel, maar geeft ook ruimte voor discussie over de precieze invulling ervan.

De meest bekende discussies over de Grondwet gaan over de grondrechten uit het eerste gedeelte. Zo wordt de vrijheid van onderwijs uit artikel 23 regelmatig door liberalen ter discussie gesteld. Want past dit artikel wel naast artikel 1, of is hier sprake van discriminatie? En hoe ver mag de overheid gaan bij het zorgdragen voor de volksgezondheid (art. 22) als dat beperkingen stelt aan de vrijheid van godsdienst (art. 6) of vereniging (art. 8). De Grondwet kan op deze vragen geen antwoord geven, omdat het vaak een zaak is van interpretatie. Wel geeft de

Grondwet regelmatig een uitweg uit de impasse: 'bij de wet' of 'behoudens ieders verantwoordelijkheid voor de wet' worden ook aan de grondrechten grenzen gesteld.

In Nederland is het verboden voor rechters om wetgeving te toetsen aan de Grondwet (art. 120). Het is opmerkelijk dat dit artikel in de Grondwet staat, want landen om ons heen kennen een dergelijke constitutionele toets wel. De ChristenUnie heeft een constitutioneel hof ook genoemd in haar laatste verkiezingsprogramma. De redenen voor het verbod zijn tweevoudig: er wordt van uitgegaan dat de wetgever die toets zelf kan uitvoeren, en de rechtsprekende macht wil niet op de stoel van de wetgever plaatsnemen. Voermans geeft aan dat er in de praktijk mogelijk niet veel verandert, aangezien de adviezen van de Raad van State, die wel naar de Grondwet kijkt, nagenoeg altijd worden opgevolgd.

Onze Constitutie is geen spannende roman of vurig betoog om in één keer uit te lezen. Daarentegen biedt het in nog geen 800 pagina's een inkijsje in een fundamenteel onderdeel van onze democratie en ons politieke bestel. Een onderdeel waar we ook binnen de christelijk-sociale traditie veel belang aan hechten, maar dat tegelijkertijd veelal onbekend en ontoegankelijk blijft. Wim Voermans maakt de Grondwet toegankelijk en behapbaar, en biedt daarnaast voldoende aanleiding voor gezonde discussie en debat. En dat gesprek is geen 'inschatting van instortingsgevaar', maar een gesprek met 'reflecties van een verlangen' om onze rechtsstaat en ons democratisch ideaal nog beter te realiseren.

Veiligheid moet je leren

Berend Kamphuis, bestuursvoorzitter van Verus, vereniging voor katholiek en christelijk onderwijs



Ronald van Steden
Het onbehagen van juf Ank.
Over veiligheid en vertrouwen in
roerige tijden
Amsterdam: Buijten en
Schipperheijn, 2023
176 pagina's

Ronald van Steden heeft een treffend boek geschreven over de politieke en maatschappelijke betekenis van het thema veiligheid. Waarom is de aandacht ervoor in een paar decennia zo enorm gegroeid? Hoe kan het, dat er geen einde lijkt te komen aan maatregelen die veiligheid moeten garanderen? De titel van het boek, 'Het onbehagen van juf Ank' geeft een hint in welke richting de auteur een antwoord zoekt. Veiligheid is niet zozeer een technische, maar vooral een sociale en zelfs levensbeschouwelijke kwestie.

Vanuit mijn eigen betrokkenheid bij het onderwijs voel ik mij door deze zienswijze sterk geïnspireerd en wil ik graag twee kanttekeningen bij het boek plaatsen. Daarmee wil ik vooral aangeven hoezeer dit boek mij ertoe heeft gezet, ook opnieuw na te denken over de samenhang tussen veiligheid en het onderwijs.

Mijn eerste opmerking betreft de vraag in hoeverre ervaringen van onveiligheid niet van wezenlijk belang zijn voor het opgroeien en het leren leven. Het beleid van de overheid lijkt uit te gaan van een ideale situatie, waarin onveiligheid niet meer voorkomt. Maar, weten we eigenlijk

wel wanneer iets of iemand onveilig is? Herkennen we de ervaring van onveiligheid? Zijn dat soort ervaringen te voorkomen? Toen mijn echtgenote vroeger als leerling op de lagere school een blauwe boom had getekend, streepte de juf de tekening door: 'bomen zijn groen.' Mijn echtgenote had haar creativiteit aangeboord, de juf dacht iets verantwoord te doen, een ervaring van onveiligheid was het gevolg. De stilzwijgende veronderstelling van het beleid is dat er geen onveiligheid mag zijn. Om er greep op te krijgen, wordt het probleem 'klein' gemaakt. In het burgerschapsonderwijs worden 'verkeerde' of 'extreme' uitingen en handelingen vooral in verband gebracht met bepaalde opvattingen. Ten onrechte, want het blijkt dat bijvoorbeeld docenten met 'correcte' opvattingen soms ook onveiligheid creëren. Persoon, opvatting en gedrag vallen blijkbaar niet samen. En om het nog ingewikkelder te maken: waar ligt de grens tussen 'anders', 'vreemd' en 'onveilig'? Hebben leerlingen zulke ervaringen niet nodig om grenzen te ontdekken en weerbaar te worden? Het huidige beleid mist de antenne voor deze gelaagdheid en misschien zelfs voor de onvermijdelijkheid van onveiligheid. Noties uit de christelijke traditie als 'gebrokenheid', 'kwaad', 'innerlijke verdeeldheid', en 'verleiding' komen niet in beeld, ook niet in seculiere termen. Dat is jammer, want die zouden kunnen bijdragen aan een realistischer, eerlijker kijk op het probleem. 'De mensheid verdaagt maar weinig werkelijkheid', zei de dichter T.S. Eliot.

Dat brengt me op een tweede opmerking. Het is opvallend dat de overheid haar burgers steeds meer als

'risicoburgers' beschouwt. Dat geldt ook voor scholieren. Ze zijn te dik, ze bewegen te weinig, kijken te lang op het scherm, ze hebben extreme of verkeerde opvattingen, of lopen het risico die te krijgen. De ambitie om onveiligheid uit te bannen is een belangrijke aanjager van deze tendens. Het onderwijs wordt op die manier een middel om jonge burgers/leerlingen in het gareel te houden. Het onderwijs heeft inderdaad een socialiserende taak, en we moeten niet naïef zijn. Toch denk ik dat het niet de hoofdroute kan zijn. De pedagoog Van Crombrugge schreef ooit, dat wat men bij de geboorte krijgt 'een blijk van radicaal vertrouwen in de mens' is. 'Als iets doorgegeven wordt tussen ouders en kinderen, dan is het wel dit fundamentele vertrouwen in zichzelf, de mens en de wereld, waarvan elk nieuw kind getuigt. Als mensen elkaar vertrouwen kunnen schenken, is dat omwille van het feit dat ze in de kern van hun bestaan zelf het gevolg zijn van een onvoorwaardelijk vertrouwen. Waarmee de cirkel van vertrouwen rond is.' Van Crombrugge beschrijft hier in alledaagse woorden wat Van Steden het transcendente karakter van vertrouwen noemt. Het wordt ons geschonken. Een samenleving kan niet zonder dit circulair 'vertrouwen in vertrouwen'. Dat is de pedagogische kernopdracht van het onderwijs: vertrouwen schenken opdat leerling en leraar kunnen ontdekken wat hun taak en roeping is. Misschien staat deze pedagogische opdracht voor wat in de hele samenleving moet gebeuren om te komen uit de hysterische ambitie om absolute veiligheid te creëren: het (her-) ontdekken en scheppen van (vrij)plaatsen waar mensen kunnen ervaren dat het vertrouwd is de sprong van vertrouwen te wagen.

Niebuhr, een allemans-vriend voor alle tijden

Door Laurens Wijmenga



Jeremy L. Sabella
Hoop in tijden van verdeeldheid. Het levensverhaal van Reinhold Niebuhr en zijn lessen voor de wereld
(vertaald en ingeleid door Simon Polinder en Menno R. Kamminga)
Almere: Parthenon, 2022
224 pagina's

Reinhold Niebuhr (1892-1971) inspireerde verschillende politieke en religieuze leiders. Ook in Nederland geniet Niebuhr enige bekendheid. Een interview met presidentskandidaat Barack Obama in 2007 leidde tot een kleine opleving in de interesse voor de Amerikaanse theoloog en filosoof. Ook *Denkwijzer* – de voorloper van *Groen* – wijdde tien jaar geleden enkele artikelen aan hem. Inmiddels is het wel weer tijd voor een hernieuwde kennismaking. Wie was Niebuhr en wat verklaart zijn grote invloed op de politieke denkers in onze tijd?

Velen zullen de theoloog en filosoof Niebuhr vooral kennen van zijn gebed om kalmte, dat terug te vinden is op koffiemokken en sleutelhangers in de plaatselijke christelijke boekhandel. Maar hij inspireerde ook verschillende Amerikaanse presidenten: van Carter tot Obama. In een interview noemde Barack Obama hem zijn 'favoriete filosoof'. Obama liet tijdens zijn presidentschap regelmatig merken thuis te zijn in Niebuhrs gedachtegoed.

Een jaar geleden verscheen de Nederlandse vertaling van Jeremy Sabella's biografie van Reinhold Niebuhr: *An*

American conscience. Dat er enige tijd tussen de publicatie en deze recensie zit, heeft praktische redenen, maar is misschien niet zo erg. Niebuhrs gedachtegoed blijft actueel en wordt voortdurend herontdekt.

Met de titel van de Nederlandse vertaling *Hoop in tijden van verdeeldheid* sloten vertalers Simon Polinder en Menno Kamminga aan bij de actualiteit van dat moment. Het verhitte debat over het COVID-19-vaccinatiebeleid was bij de publicatie net de achter de rug. Volgens Polinder en Kamminga is Niebuhrs denken een remedie tegen polarisatie in de samenleving. Ze hadden net zo goed – of wellicht beter – kunnen kiezen voor de oorlog in Oekraïne als ‘haakje’ met de actualiteit. Niebuhr is immers een van de grondleggers van de stroming van het christelijk realisme dat tijdens de Koude Oorlog grote invloed uitoefende op de Amerikaanse buitenlandpolitiek.

Zelf kwam ik Niebuhr op het spoor bij het schrijven van essays over met mondialisering verbonden vraagstukken zoals migratie en welvaartsverdeling. Bij deze vraagstukken is sprake van een spanning tussen universele christelijke idealen en de realiteit van lokale gemeenschappen met een beperkte draag- en daadkracht. Waar in ChristenUniekringen de vaak geciteerde Maarten Luther King en Dietrich Bonhoeffer – ooit student van Niebuhr – profetisch pathos en inspirerende levensverhalen bieden, reikt Niebuhr concepten en een vocabulaire aan om met deze spanning om te gaan.

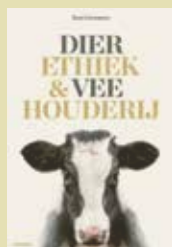
Niebuhr, zo stelt Beatrice de Graaf, in haar voorwoord is bovendien een allemansvriend waar machthebbers en regeringsleiders graag mee weglopen. Hij geniet groot gezag. Wie hem citeert

zit volgens De Graaf al snel ‘aan de goede kant van de streep’. Om Niebuhrs denken echt te leren kennen biedt Sabella's biografie een goed startpunt. Zijn mens-, samenlevings- en overheidsvisie, en de ontwikkeling hiervan tijdens zijn leven komen aan de orde. Bovendien biedt Sabella inzicht in de persoon achter boeken met ronkende titels als ‘Moral man and immoral society’ en ‘The Children of Light and the Children of Darkness’.

Het boek heeft een prettige structuur waarbij aspecten van Niebuhrs levensgeschiedenis, zoals de invloed van zijn broer Richard, zijn ontmoeting met Bonhoeffer en zijn polemieken met Karl Barth, in min of meer chronologische volgorde worden besproken.

Persoonlijk werd ik getroffen door de paragraaf over zijn houding ten opzichte van de religieuze revival in de Verenigde Staten tijdens Niebuhrs leven. Over ‘het gezicht’ van deze beweging, de evangelist Billy Graham, schreef Niebuhr verschillende artikelen waarin hij hem verweet te veel aandacht te besteden aan individuele spiritualiteit en te weinig aan sociale rechtvaardigheid. Het maakt duidelijk dat Niebuhr ook een kind van zijn tijd was: hij beschouwde de in die tijd onaantastbare positie van het Amerikaanse christendom en het sterke religieuze besef van de gemiddelde Amerikaan als gegeven: het vertrekpunt voor een inzet voor sociale kwesties. Boeiend zijn ook de paragrafen die Niebuhrs visie behandelen op specifieke onderwerpen, zoals de Staat Israël, ras, gender en interventie in buitenlandse conflicten. Ze laten zien dat, hoewel Niebuhrs werk sterk is beïnvloed door plaats en tijd, zijn denken toch nog steeds zeggingskracht heeft.

Gesignaleerd.



Bart Gremmen | *Dierethiek & veehouderij* | Gorredijk: Noordhoek, 2023
192 pagina's

Door de stikstofcrisis staat de veehouderij, en vooral de meer intensieve vorm daarvan, momenteel niet in een gunstig daglicht. Is de veehouderij nog wel moreel verantwoord? Bart Gremmen, hoogleraar in Wageningen, zoekt in dit boek naar mogelijkheden om een ethiek van de veehouderij te ontwikkelen. De benadering van de zorgethiek biedt hem daarvoor aanknopingspunten.



Gerdien Bertram-Troost en Siebren Miedema | *Beziel onderwijs. Vorming, levensbeschouwing en burgerschap* | Gorredijk: Noordboek, 2022
128 pagina's

Burgerschapsvorming en levensbeschouwelijke vorming worden in het onderwijs vaak als twee gescheiden aandachtsvelden gezien. Bij het eerste gaat het vooral om democratie en recht, en hoe je moet omgaan met diversiteit en inclusiviteit. Bij levensbeschouwing gaat het om godsdienst en levensvisie. De auteurs van dit boek willen laten zien dat beide terreinen juist intens met elkaar verbonden zijn.



Robert D. Kaplan | *De geopolitieke tragedie. De rol van angst, macht en het noodlot op het wereldtoneel* | Amsterdam: Spectrum, 2023
176 pagina's

De term geopolitiek mag zich tegenwoordig in een enorme populariteit verheugen. In dit vakgebied wordt een verbinding gelegd tussen internationaal politieke verhoudingen van staten en werelddelen onderling en de geografische omstandigheden waaronder die ontstaan. In dit boek laat de auteur aan de hand van de kenmerken van het aloude genre van de tragedie zien hoe vaak tragiek een rol speelt in de geopolitiek.



Peter van der Voort, Nardo van der Meer, Mirella Minkman (red.) | *Zorg voor transitie. Naar passend Leiden, organiseren en waarden in de gezondheidszorg* | Amsterdam: Boom, 2023 | 424 pagina's

Transitie lijkt wel een modewoord te zijn geworden. Je kunt haast geen beleidsterrein bedenken waar geen sprake is van een transitie: klimaat, energie, jeugdzorg, maatschappelijke ondersteuning, participatie. Deze bundel bijdragen gaat over de noodzakelijke transitie in de gezondheidszorg, waarbij aan alle takken van zorg aandacht wordt besteed: jeugdzorg, ouderenzorg, GGZ, huisartsenzorg, ziekenhuiszorg en gehandicaptenzorg. Een zeer volledig overzicht.



Bart Maat, Leonard Ornstein | *Functie elders. Achter de schermen van een onstuimig crisisjaar* | Amsterdam: Boom, 2023 | 192 pagina's

Wat een foto onbedoeld kan losmaken, bleek tijdens de formatie van het huidige kabinet: de foto die Bart Maat maakte van informateur Kajsa Ollongren. Na het vernemen van een positieve uitslag van een coronatest, ging zij overhaast naar huis. Onder haar arm droeg ze de paperassen waarop het zinnetje 'Omtzigt, functie elders' leesbaar was. Dit boek bevat foto's die Bart Maat maakte rond de toenmalige gebeurtenissen en een essay over dat politiek bewogen jaar van de hand van Leonard Ornstein.



Milio van de Kamp | *Misschien moet je iets lager mikken. Een verhaal over armoede en kansenongelijkheid* | Amsterdam/Antwerpen: Atlas Contact, 2023 | 215 pagina's

Armoede en kansenongelijkheid zijn veelbesproken thema's in politiek en beleid. Maar de meeste mensen die erover praten en het beleid bepalen, zijn niet ervaringsdeskundig. Dat is anders voor de schrijver van dit boek, Milio van de Kamp, socioloog en werkzaam aan de Universiteit van Amsterdam. Hij schrijft van binnenuit over deze onderwerpen, omdat hij ze aan den lijve heeft ervaren: 'een rauw verhaal'.



Paul Frissen | *De integrale staat. Kritiek van de samenhang* | Amsterdam: Boom, 2023 | 304 pagina's

In zijn publicaties toont de bestuurskundige Paul Frissen zich een criticus van het maakbaarheidsdenken in politiek en bestuur. In dit nieuwe boek richt zijn kritiek zich vooral op van de roep om integraliteit van beleid. Wat hem daarin vooral tegenstaat is de vanzelfsprekendheid waarmee dat streven gepresenteerd wordt. Integraliteit kan namelijk gevaarlijk zijn: het klinkt heel inclusief, maar sluit tegelijk ieder uit die zich niet in die integraliteit thuis voelt.



Sharon Stellaard | *Boemerangbeleid. Over aanhoudende tragiek in passend onderwijs- en jeugdzorgbeleid* | Den Haag: Boom, 2023 | 225 pagina's

Hoe komt het toch dat bij iedere stelselherziening rond het jeugdbeleid en het beleid rond passend onderwijs de oude problemen als een boemerang lijken terug te keren? In haar proefschrift laat Sharon Stellaard zien dat dit verklaard kan worden door de institutionele theorie: het gaat om in de instituties ingebakken patronen. Voor goed beleid zou het goed zijn als beleidsmakers zich sterker bewust zouden zijn van die institutionele barrières.

Actueel.

60 Zeven vuistregels voor een realistische christelijk-sociale politiek

Door Menno R. Kamminga en Simon Polinder

67 Lichtjes in de ogen

Column door Trineke Palm

68 Ja/ maar: Effectief stikstofbeleid vraagt om harde deadlines

Door Harmen van Doorn en Karl Sluiter

The background of the page is a photograph of a European street scene. On the left, there is a brick building with several windows. On the right, a white building with a red awning is visible. Two people are walking on the sidewalk in the foreground. The overall scene is a typical urban environment.

Zeven vuistregels voor een realistische christelijk-sociale politiek

Veel mensen bij de ChristenUnie zullen de vraag herkennen: Als je gaat voor een christelijk-sociale politiek, hoe houd je dan goed rekening met de realiteit? Voor de Amerikaanse theoloog Reinhold Niebuhr was dat zijn leven lang een kernvraag. Of het nu ging om de staat Israël, armoede, racisme, sociale ongelijkheid of nucleaire afschrikking: in alle gevallen probeerde Niebuhr sociaal betrokken te zijn, realistisch en geworteld in het christelijk geloof. In dit artikel willen we beknopt laten zien wat we hierin van Niebuhr kunnen leren.¹

Door Menno R. Kamminga en Simon Polinder



Niebuhrs invloed | Niebuhr wordt vaak beschouwd als de grootste Amerikaanse theoloog van de twintigste eeuw. Hij inspireerde mensen als Martin Luther King, Jimmy Carter, Bill Clinton, Hillary Clinton, John McCain en Barack Obama. Niebuhr was een sociaal-ethisch theoloog die zich afvroeg hoe mensen als individu en in samenlevingsverbanden zouden moeten leven en handelen.² Zijn politieke ethiek kan niet goed worden begrepen zonder haar theologische vooronderstellingen over schepping, zonde, oordeel en genade. Hoewel ook niet-christenen het vaak praktisch met Niebuhr eens konden zijn, benadrukte hijzelf dat een christelijk perspectief helpt om de mogelijkheden en de grenzen van een rechtvaardige politiek te zien. Zo was volgens Niebuhr de oorsprong van de menselijke conditie niet slechts gelegen in egoïsme en conflict, maar in de universele en permanente aanwezigheid van de erfzonde, zoals Augustinus leerde.

Hoewel voor Niebuhr ethiek en politiek verschillende zaken waren, beschouwde hij ze als nauw met elkaar verbonden in de praktijk. In zijn eerste meesterwerk, *Moral Man and Immoral Society*, schreef hij: 'Politiek zal, tot het einde van de geschiedenis, een gebied zijn waar geweten en macht elkaar ontmoeten, waar de ethische en dwingende factoren van het menselijk leven elkaar zullen doordringen en hun voorlopige en ongemakkelijke compromissen zullen uitwerken.'³ Een verantwoordelijke politiek leider is een realist die de invloed van het idealisme en de daarmee optredende spanning positief waardeert.⁴

Zeven vuistregels | Niebuhr beschouwde de politiek als een terrein waarin moraal, egoïsme en dwang tegelijkertijd een rol spelen. Volledige rechtvaardigheid is onbereikbaar in de politiek. Het verschil tussen meer of minder sociale rechtvaardigheid, of tussen meer of minder individueel egoïsme, kan echter wel het verschil betekenen tussen ziekte en gezondheid, tussen ellende en geluk. Dat betekent dat politieke beslissingen op basis van voorlopigheid mogen worden genomen, om zo tijdelijke uitdagingen het hoofd te bieden. Om deze Niebuhriaanse visie goed te kunnen weergeven, onderscheiden we zeven fundamentele uitgangspunten, die ons helpen vast te stellen hoe evenwichtig politieke afwegingen worden gemaakt.

1. Leiderschap moet utopisme vermijden, geen dogma's nastreven en de noodzaak van het sluiten van compromissen



AUTEURS

Dr. ir. Menno R. Kamminga is universitair docent bij de afdeling Internationale Betrekkingen en Internationale Organisatie van de Rijksuniversiteit Groningen. In zijn onderwijs en onderzoek richt hij zich op theoretische en ethische vraagstukken op het terrein van de wereldpolitiek.



Dr. Simon Polinder is postdoctoraal onderzoeker bij de afdeling Geschiedenis van de Internationale Betrekkingen aan de Universiteit Utrecht. Hij doet onderzoek naar de rol van religieuze leiders in het omgaan met gewelddadig extremisme in Nigeria en Kenia.

accepteren. De reden hiervoor, aldus Niebuhr, is dat zonde, macht en belangen zo dominant zijn in het politieke leven dat hoge idealen nooit volledig kunnen worden gerealiseerd. Utopisme wordt al gauw wreed en tiranniek, zoals bij het stalinistische communisme. Of het blijft naïef, zoals bij de mislukte Volkenbond met haar doctrine van 'collectieve veiligheid'. Ook heeft het weinig zin te dromen van een ideale wereldregering als je niet nadenkt over de vraag hoe de Russen of de Amerikaanse senaat ertoe kunnen worden gebracht haar gezag te aanvaarden.

2. Politiek leiderschap moet een moreel realisme bevorderen en niet vervallen in een strikt realisme dat de rol van moraal in besluitvormingsprocessen negeert. Niebuhr geloofde dat politieke systemen, nationaal en internationaal, op machtsevenwicht berusten: 'Elke natie moet in het reine komen met het feit dat de kracht van collectief eigenbelang zo groot is dat nationaal beleid erop moet worden gebaseerd; niettemin erkent het sensitieve geweten ook dat de morele verplichting van het individu zijn specifieke gemeenschap overstijgt. Loyaliteit aan de gemeenschap is daarom alleen toelaatbaar als ze waarden omvat die breder zijn dan die van de gemeenschap.'⁵

Volgens Niebuhr is de essentie van staatsleiderschap het steeds opnieuw vinden van een moreel evenwicht tussen nationale en internationale belangen. Het nationaal belang moet wel een rol spelen in een realistische politieke ethiek, maar niet als moreel ideaal. Niebuhr wijst erop dat de boodschap van de grote Hebreeuwse

profeten voortkwam uit een conflict met nationale zelfvergoddelijking. Alle grote Hebreeuwse profeten betwistten de identificatie tussen God en de natie, of het naïeve vertrouwen van de natie in haar exclusieve relatie met God; Jezus zelf verwierp het nationalistische particularisme. Religie kan, als het nederig wordt toegepast, tegenwicht bieden aan egoïstische impulsen en middelen aanreiken waarmee groepen hun zelfzuchtige neigingen kunnen onderzoeken.

3. Zinvol politiek handelen kan niet zonder macht. Volgens Niebuhr kan zonder macht geen beschaafde orde worden gecreëerd of onderhouden. Gewenste verandering kan alleen plaatsvinden door het verwerven en gebruiken van macht. Als er geen verandering plaatsvindt, ligt de oorzaak in het belang van de machtigen. Als er wél verandering plaatsvindt, ontstaat geen permanente staat van vrede en gerechtigheid maar slechts een nieuw machtsevenwicht. Het kwaad in de politiek kan alleen worden beperkt via tegenmacht. Anders dan religieuze idealisten dacht Niebuhr dat rationele dialoog of economische betrokkenheid Hitlers wereldwijde dreiging niet zou kunnen verminderen. Het Duitse nazisme en later het Sovjet-communisme hadden juist een afschrikwekkende tegenmacht nodig. Internationaal wordt het probleem van orde bemoeilijkt door de afwezigheid van een centrale autoriteit die conflicten tussen soevereine staten kan oplossen. Daarom stelde Niebuhr dat handhaving van een hecht machtsevenwicht tussen partijen de enige weg naar internationale orde is.

4. Politiek handelen is begrensd. Vanwege de universaliteit van de zonde behelzen politieke beslissingen en acties onvermijdelijk partijdigheid en eigenbelang. Partijdigheid en trots kunnen ook optreden wanneer beslissingen zijn gebaseerd op morele principes. Aangezien de zonde alle menselijke ondernemingen verstoort, is het onmogelijk de toekomst te beheersen. Daarom moet politieke actie beperkte doelstellingen hebben. Geleidelijke hervormingen zijn te verkiezen boven pretentieuze projecten die de omstandigheden onvermijdelijk onrechtvaardiger maken. Onrechtvaardigheid zal juist toenemen wanneer beslissingen gerechtvaardigd zijn op morele gronden zonder voldoende aandacht voor de grenzen van de menselijke rede, de onvolledigheid van menselijke wijsheid en de partijdigheid van menselijk gedrag. Niebuhr betwijfelde sterk of instituties konden worden gecreëerd die een permanent menselijke en welvarende samenleving zouden kunnen garanderen. Daarom was zijn eigen verdediging van de democratie een voorzichtige. Een vrije samenleving moet worden bevorderd, maar met bescheidenheid. Democratie kan alleen succesvol zijn als vrijheid en orde hand in hand gaan. Zij is echter geen perfecte oplossing voor de problemen van samenleving en politiek. In plaats van een enthousiast liberalisme moet volgens Niebuhr een voorzichtige maar hoopvolle christelijke antropologie de basis vormen voor een democratische regering. Over het bevorderen van democratie in de buitenlandse politiek was Niebuhr kritisch. Hij was niet optimistisch over het verbeteren van de

toestand van de mensheid wereldwijd. Hij zag een wereldregering als een utopische illusie, ook al omdat de gedeelde waarden en verplichtingen die nodig zijn voor effectieve mondiale instellingen ontbraken. Bovendien hebben regeringen slechts een beperkte effectiviteit bij het integreren van een gemeenschap. Politieke eenheid vereist gedeelde gemeenschappelijke overtuigingen over wat rechtvaardigheid is, en dat ontbreekt nu (nog) wereldwijd.

5. Nederigheid is noodzakelijk in de politiek, omdat ons politieke begrip hooguit onvolledig is en menselijk handelen altijd zondig. Streven naar gerechtigheid in eigen land of in het internationale domein brengt het gevaar van zelfrechtvaardiging en trots met zich mee. Beleid moet zorgvuldig en nederig zijn. De politieke leider moet een ongemakkelijk geweten van diepe zelfkritiek cultiveren. De leider moet zich ervan bewust zijn dat het kwaad niet alleen in de wereld aanwezig is, in 'hen', maar ook in 'ons'. Religie in de politiek, aldus Niebuhr, kan zowel een katalysator voor fouten zijn als een bron van wijsheid en licht. Zij moet bijdragen aan een besef van nederigheid, niet aan een gevoel van onfeilbaarheid. Het christelijk geloof vormt een basis voor een vrije samenleving door de nederigheid te versterken die politieke tolerantie bevordert.

6. Verantwoord politiek optreden is essentieel. Niebuhr verafschuwde al te ambitieuze, hooghartige politieke initiatieven die juist de gerechtigheid belemmeren en het algemeen welzijn schaden. Het streven naar een vreedzame,

Volgens Niebuhr is de essentie van staatsleiderschap het steeds opnieuw vinden van een moreel evenwicht tussen nationale en internationale belangen.



rechtvaardige internationale orde vereist volgens zijn christelijk realisme moreel geïnspireerde, moedige politieke actie. Een verantwoordelijke houding jegens sociale problemen vereist dat we Jezus' pure liefdesethiek en pacifisme voorzichtig vertalen naar de politieke context waarin gerechtigheid, niet liefde, het hoogste ideaal kan zijn – zelfs als dat betekent dat we zelf moeten zondigen en onze handen moeten vuilmaken. In navolging van Augustinus meende Niebuhr dat de enige manier om veiligheid en beschaving te behouden was door macht voor sociale rechtvaardigheid te gebruiken. Hoewel Niebuhr waarschuwde niet te veel te verwachten van politieke acties, waardeerde hij collectieve actie voor vrijheid en gerechtigheid, omdat collectief eigenbelang nooit mag zegevieren.

7. Politiek leiderschap moet realistische vastberadenheid en hoop tonen. Niebuhr schrijft: 'De economische onderlinge afhankelijkheid van de wereld plaatst ons onder de verplichting, en geeft ons de mogelijkheid, om de menselijke gemeenschap uit te breiden, zodat het principe van orde en rechtvaardigheid zowel de internationale als de nationale gemeenschap zal regeren.' Het zijn 'angst' en 'hoop' tegelijk die ons drijven tot deze 'nieuwe en dwingende taak' om de internationale anarchie te overwinnen naar een betere toekomst voor de wereld.⁶ De nieuwe internationale gemeenschap zal niet worden opgebouwd door pessimisten die geloven dat we niet verder kunnen gaan dan het principe van de machtsverhoudingen. Zij zal ook niet worden gecreëerd door cynici die de wereld aan een imperiale

autoriteit willen onderwerpen zonder oog voor de onrechtvaardigheden die onvermijdelijk hieruit voortvloeien. De nieuwe gemeenschap zal ook niet worden verwezenlijkt door idealisten die ten onrechte geloven dat historische vooruitgang de geschiedenis zal bevrijden van deze lastige problemen. In plaats daarvan moet de nieuwe wereld worden gebouwd door vastberaden mensen die 'wanneer de hoop dood is, door geloof zullen hopen' en erkennen dat ook hun goede prestaties bezoedeld zullen zijn door het kwaad.⁷

Conclusie | Hoewel Niebuhrs realisme zich bewust is van de voortdurende rol van macht en collectief eigenbelang, bieden de christelijke noties van geloof, hoop en liefde een beslissend langetermijnperspectief.

Zoals Niebuhr-expert Robin Lovin het verwoordt: 'We moeten vertrouwen hebben in een oordeel dat boven ons eigen oordeel uitstijgt. We moeten een hoop hebben die verder strekt dan de resultaten van onze handelingen die we kunnen zien; en ten slotte moeten we een liefde hebben die ons ervan weerhoudt slechts opgesloten te blijven in ons eigenbelang. Op zichzelf bieden die dingen je geen politiek programma, maar zonder geloof, hoop en liefde zal je nooit de motivatie en het bredere begrip van de menselijke situatie hebben om je leven te investeren in veranderlijke realiteiten voor de mensen die deze samenleving met jou delen.'⁸

Lichtjes in de ogen

Na mijn afstuderen heb ik een jaartje bij *ProDemos* gewerkt. Bij dit ‘huis voor democratie en rechtsstaat’ leren kinderen en scholieren de spelregels van de democratie en wat je zelf kunt doen om invloed uit te oefenen.

Voor mij was een dag *ProDemos* altijd weer een feestje. Het spotten van bekende politici was een ware safari. Mijn eigen hoogtepunt van de dag was: een debat in het miniparlement van *ProDemos*. Wat me trof is dat vooral veel vmbo-leerlingen aangaven: ‘Politiek, dat is te moeilijk voor ons. En debatteren kunnen wij niet.’ Bij deze leerlingen was de pipilangkousmentaliteit (‘Ik heb het nog niet gedaan, dus ik denk wel dat ik het kan’) al ruim voor hun achttiende uitgedoofd. Soms werd dit nog onderstreept door een uitgebluste docent die verzuchtte dat dit met zijn/haar klas echt niet ging lukken. Maar het programma van *ProDemos* liet de leerlingen ervaren: de democratie is van ons allemaal. In iedere klas zag je het gebeuren: er kwamen lichtjes in de ogen, de politiek kwam tot leven. In het miniparlement van *ProDemos* kwamen onvermoede talenten naar boven – scherpe debaters die gepassioneerde ministers het vuur aan de schenen legden.

Hieraan denk ik, als ik moedeloos word van de politiek met een kleine p die het beeld in de media bepaalt. Een recent onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau stelt dat de politiek zelf in de top drie staat van maatschappelijke problemen die burgers spontaan noemen. Het collectieve gevoel is dat van de uitgebluste docent die de hoop heeft opgegeven.

Laten wij het er, net als *ProDemos*, niet bij laten zitten en onvermoeibaar het politieke vuur blijven aanjagen, zodat er weer lichtjes in de ogen verschijnen: de democratie is van ons allemaal.



COLUMNIST Trineke Palm is directeur van het Wetenschappelijk Instituut ChristenUnie.

Ja.

“Voor een goed stikstofbeleid is het hanteren van scherpe doelstellingen en termijnen eerder belemmerend dan bevorderend.” Volgens de gehanteerde modellen is er sprake van te veel stikstof. Modellen die een weergave van de werkelijkheid bieden en daarmee inzicht geven in wat er gebeurt in de natuur, het meest complexe ecosysteem. Met behulp van diezelfde modellering wordt de ideale situatie vastgesteld met een duidelijke conclusie: er is een grote transitie in de landbouw nodig.

Het hebben van exacte streefcijfers brengt de gewenste realiteit (natuurherstel) nog niet dichterbij. Voor een transitie is visie nodig, een verhaal dat de verandering vooruit stuwt. Helaas is deze crisis tot nu toe technocratisch bestuurd. De cijfers uit de modellen worden feiten en de basis van het beleid. In plaats van praten over gewenst nieuw gedrag, verzanden we in vervelende discussies over getallen. Cijfers zijn een prima (ambtelijk) monitoringsmiddel, om te zien of we op de goede weg zijn. Houding laat zich echter niet door een cijfer sturen.

Houding laat zich veranderen door af te stemmen op **waarden**. Elke boer wil zorgdragen voor zijn omgeving. Natuur staat niet tegenover landbouw, de landbouw is óók natuur. Landbouw en natuur zijn onderdeel van hetzelfde ecosysteem. De boer kan daarom juist het ecosysteem verbeteren door gezond landbouw- én natuurbeheer.

De boer verdient zijn brood met een florerend ecosysteem. Gedrag is te sturen met kansen, zeker bij ondernemers. Komen er ook ‘woest aantrekkelijke regelingen’ om boeren te **faciliteren** in deze landbouwtransformatie? De nadruk op transformatiesteun ontbreekt. Boeren hebben grote investeringen gedaan, in lijn met het eerder gevoerde overheidsbeleid. Tegelijkertijd moeten consumenten weten dat melk, kaas en aardappelen duurder gaan worden. Aantrekkelijke transitieregelingen én een boodschap aan consumenten geven boeren vertrouwen dat zij niet het kind van de rekening zijn.

Als je weet wat boeren kenmerkt, voel je meteen waarom het schuurt. Agrarische ondernemers zijn zelfbewuste aanpakkers. Mensen met lef die problemen liever zelf oplossen omdat het dan sneller gaat. Nu wil de overheid snel en moet er vertrouwen zijn. Dat kan alleen maar als de overheid **afstemt** op de persoon die mee moet in de transitie.

De bestuurders in ons land hebben geen scherpe streefcijfers nodig om de transitie in te zetten. Gelukkig wil minister Adema in gesprek met de mensen uit het vak een **toekomstverhaal** creëren en erachter komen welke faciliteiten daarbij nodig zijn. Hopelijk leidt het landbouwakkoord tot een inspirerend verhaal voor de transitie!

AUTEUR Harmen van Doorn, zoon van een gepensioneerde boer en communicatie- en participatieadviseur

Maar.

“Gezien de urgentie is het voor een goed stikstofbeleid belangrijk scherpe doelstellingen en termijnen te hanteren en zich daaraan te houden.”

Voor die stellingname heb ik een drietal argumenten.

Punt op de horizon: het opnemen van een reductiepercentage met jaartal geeft eindelijk duidelijkheid aan sectoren die al zo lang om duidelijkheid vragen. Vanzelfsprekend is het voor de betreffende sectoren (landbouw, veeteelt, industrie, mobiliteit) een bittere pil, maar die sectoren hebben er ook zelf aan bijgedragen dat het stellen en handhaven van deadlines herhaalde werd uitgesteld. In zulke situaties is de overheid in een democratische rechtstaat de aangewezen partij om duidelijkheid te geven: hier werken we naar toe en hier kunt u op rekenen.

Geen gemarchandeer meer met afspraken: het opnemen van een wettelijke bepaling waarin zowel een reductiepercentage als een jaartal is opgenomen is het resultaat van jarenlang uitstelgedrag van vele opeenvolgende kabinetsperiodes en beleidscycli. Jarenlang was het beleid en handelen van de Nederlandse overheid er vooral op gericht harde deadlines te voorkómen of uit de weg te gaan, terwijl al die jaren duidelijk was dat er een moment zou komen dat de limiet voor wat betreft natuurschade zou zijn bereikt. Het wettelijk vastleggen van een deadline zorgt er in een rechtstaat voor dat van vrijwilligheid en gemarchandeer met afspraken en deadlines geen sprake meer zou kunnen zijn. Dat is een wenselijke ontwikkeling.

De natuur vraagt om aanpakken: het realiseren van de beleidsdoelstelling van stikstofreductie is geen technische of papieren werkelijkheid waarbij je deadlines en doelen gemakkelijk kunt aanpassen. Er verschijnen immers regelmatig rapporten vanuit een breed scala aan (wetenschappelijke) instituten die ons wijzen op de grote schade aan de Nederlandse natuur. Flora en fauna verschrallen, verdwijnen of worden verdrongen door menselijke expansiedrift. Dat moet stoppen – het uitputten van de aarde (ook ‘ons’ kleine stukje daarvan) is nu al een levensgevaarlijke ontwikkeling en wordt dat des te meer naarmate wij adequaat handelen blijven uitstellen.

AUTEUR Karl Sluiter is werkzaam als directiesecretaris en strategisch adviseur bij een gemeente in Oost-Groningen en fractieondersteuner van de ChristenUnie-fractie in Oldambt.

Digitaliseringsvisie - *Meer dan enen en nullen*

“In onze dagelijkse politieke praktijk impliceert dit, dat wij er rekening mee houden dat ook onze digitale systemen niet volmaakt zullen zijn.”

“We kunnen dus digitale technieken gebruiken om de aarde te bebouwen en te bewaren, maar we blijven zelf niet buiten schot.”

“We mogen van zowel overheidspartijen als marktpartijen vragen dat ze zich, naast de effecten op individuen, ook rekenschap geven van wat de inzet van digitale toepassingen doet met de samenleving in haar geheel en gemeenschappen en verbanden in de samenleving.”



Digitalisering speelt een steeds belangrijker rol in ons leven en heeft grote gevolgen voor de inrichting van onze samenleving. Daarmee komen ook allerlei politieke vraagstukken op ons af: wat willen we als samenleving wel of niet en hoe kunnen we dat vormgeven?

De digitaliseringsvisie *Meer dan enen en nullen* wil ChristenUniepolitici ondersteunen in debat en besluitvorming over digitaliseringsvraagstukken. De visie staat stil bij hoe we vanuit christelijk denken over techniek digitalisering kunnen benaderen. Vervolgens worden een aantal relevante waarden uit de ChristenUniebeginselverklaring geselecteerd: samen vormen ze een ‘waardenmeetlat’ die langs een vraagstuk gelegd kan worden. In een aantal casussen wordt geïllustreerd hoe zo’n waardenafweging eruit kan zien.

Het doel van deze visie is niet om een definitief oordeel over digitaliseringsvraagstukken te vellen, want de ontwikkelingen gaan razendsnel. Liever nodigen we ChristenUniepolitici uit om vanuit de meer blijvende waarden en uitgangspunten naar een voorliggend vraagstuk te kijken en die mee te wegen in het maken van politieke keuzes.

Meer dan enen en nullen is een gezamenlijke uitgave van de ChristenUnie en het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie. De werkgroep is in opdracht van het Landelijk Bestuur samengesteld door het WI. Het Landelijk Bestuur geeft daarmee invulling aan de motie Digitaliseringsvisie die aangenomen werd op het 43e partijcongres.

De publicatie kan gedownload worden in de webshop van het Wetenschappelijk Instituut:
www.wi.christenunie.nl/webshop.

Duurzame economie -

Een nieuwe kijk op groei en bloei

De uitdaging van de ecologische crisis waar we in zitten is om te leren leven in evenwicht met de aarde. Dat is het uitgangspunt in de nieuwe WI-bundel *Duurzame economie*. Dit kan door rekening te houden met natuurlijke kringlopen van bijvoorbeeld schone lucht, zoet water, vruchtbaar land of beschikbare grondstoffen. Daarvoor hebben we wel een verandering nodig van onze economie.

De auteurs zoeken naar een hoopvol en christelijk-sociaal perspectief voorbij economische groei en toenemende consumptie. Voor dit perspectief introduceren ze de term bloei. Een economie die gericht is op de bloei van het leven ziet er anders uit dan we nu gewend zijn. Doordat we spullen langer gebruiken, doordat afval een grondstof wordt, of doordat we ons eten van dichterbij halen.

Deze en andere voorbeelden komen aan de orde in het boek, binnen het kader van een groter verhaal voor een andere economie. In drie delen gaan verschillende auteurs na wat daarvoor nodig is. Lambert Pasterkamp schrijft in deel één over politieke vraagstukken rond verduurzaming in Nederland. In deel twee diept Eric Holterhues schatten op uit de christelijk-sociale traditie die van waarde zijn bij het nadenken over verduurzaming. En Paul Schenderling schrijft in deel drie welk economisch beleid nodig is om te veranderen.

De visie in het boek krijgt handen en voeten door vier bijdragen van ervaren politici, die met concrete suggesties komen voor gemeenten, provincies, Nederland en de Europese Unie.

De publicatie kan besteld worden via wi.christenunie.nl/webshop.
Donateurs ontvangen de publicatie gratis.

“Jezus zelf maakt van de omgang met de kwetsbare medemens een halszaak als het gaat om het oordeel en de komst van het Koninkrijk. Dat maakt het van belang om ecologisch beleid en sociaal beleid aan elkaar te verbinden.”

“Hoewel het beseft doorsijpelt dat duurzaamheid over meer gaat dan alleen klimaatverandering tegengaan, bewegen we in Nederland nog lang niet in de goede richting.”

“Het mee laten wegen van de ecologische belangen in de prijs van een product, vraagt om actieve publieke bemoeienis.”



Noten.

p 4-5

1. <https://www.christenunie.nl/library/download/urn:uuid:128e36fe-30fc-4b33-84bc-67b485670901/beginselverklaring+christenunie.pdf>
2. https://www.christenunie.nl/library/download/urn:uuid:e3f9a5d-3261-43fo-bf24-3b1374a85ab2/verkiezingsprogramma%2B2021-2025%2B-%2Bchristenunie%2B-%2Bonline.pdf?format=save_to_disk

p 6-13 Verwijzingen

1. Agha, Hussein, 'Oslo25. "We must liberate our thinking from the Oslo straightjacket": An interview with Agha Hussein', in: *Fathom*, August 2018. <https://fathomjournal.org/oslo25-we-must-liberate-our-thinking-from-the-oslo-straitjacket-an-interview-with-hussein-gha/>
2. Bell, Avi and Eugene Kontorovich, 'Palestine, Uti Possidetis Juris, and the borders of Israel', in: *Arizona Law Review* 58 (2016): 633-692.
3. Benvenisti, Eyal. 'Observations submitted to the ICC: Situation in the State of Palestine', in: *International Criminal Court*, February 14, 2020. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2020_00463.PDF
4. Bock, Wolfgang, Rose, Gregory and Tucker Andrew, *Two States for Two Peoples? The Palestinian-Israeli Conflict, International Law and European Policy*, (Amersfoort: Sallux, 2023).
5. Kramer, Martin, *The War on Error. Israel, Islam and the Middle East*, (Somerset: Routledge, 2016).
6. Kovács, Péter. Partly Dissenting Opinion, ICC Pre-Trial Chamber, *Situation in Palestine*, 5 February 2021. <https://www.icc-cpi.int/court-record/jcc-01/18-143-anx1Kramer, Martin. The War on Error. Israel, Islam and the Middle East. Somerset: Routledge, 2016.>
7. Ross, Denis. "Observations submitted to the ICC Pre-Trial Chamber, Situation in the State of Palestine." *International Criminal Court*, March 16, 2020. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2020_01060.PDF
8. Shaw, Malcolm, 'Observations submitted to International Criminal Court: Situation in the State of Palestine', in: *International Criminal Court*, March 16, 2020. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2020_01017.PDF
9. Tawil, Bassam, 'Are Palestinians not entitled to Human Rights?', *Gatestone Institute*, November 25, 2019. <https://www.gatestoneinstitute.org/15200/human-rights-palestinians>
10. Zipperstein, Steven E., *Law and the Arab-Israeli Conflict – the Trials of Palestine*, (Abingdon/ Oxon/New York: uitgever, jaartal) Routledge, 2020.

p 14-19 Bibliografie

- Meindert Dijkstra, *Palestina en Israël, Een verzwegen Geschiedenis* (Utrecht: Uitgeverij Boekencentrum, 2018).
- Munther Isaac, *Aan de andere Kant van de Muur, Een Palestijns Perspectief* (Kampen: Uitgeverij Van Warven, 2023).
- Nur Masalha, *The Palestine Nakba* (London: Zed Books, 2012).
- Ilan Pappé, *De etnische Zuivering van Palestina* (Kampen: Omniboek, 2008).
- Yakov M. Rabkin, *In Naam van de Thora: de Geschiedenis van de antizionistische Joden*, (Antwerpen: Houtekiet, 2006).
- Santiago Slabodsky, *Decolonial Judaism: Triumphal Failures of Barbaric Thinking* (New York: Palgrave Macmillian, 2014).
- Yair Wallach, 'The racial logic behind Palestine's partition', op de website van +972 Magazine, <https://www.972mag.com/partition-palestine-settler-colonialism/> [geraadpleegd op 30 april 2023]

- 'Apartheid', op de website van B'tselem, <https://www.btsalem.org/topic/apartheid>
- 'Den Haag zet medeplichtig Midden-Oostenbeleid voort', op de website van The Rights Forum, <https://rightsforum.org/den-haag-zet-medeplichtig-midden-oostenbeleid-voort/> [geraadpleegd op 6 mei 2023]
- 'The Occupation of the Westbank and the Crime of Apartheid: Legal Opinion', op de website van Yesh Din, <https://www.yesh-din.org/en/the-occupation-of-the-west-bank-and-the-crime-of-apartheid-legal-opinion/> [geraadpleegd op 7 mei]
- 'I feel responsible for the victims of Zionism', interview met Amnon Raz-Krakotzkin op Qantara, <https://en.qantara.de/content/interview-amnon-raz-krakotzkin-i-feel-responsible-for-the-victims-of-zionism> [geraadpleegd op 3 mei 2023]
- 'No way to treat a child, Palestinian Children in the Israeli Military Detention System', op de website van Defence for Children Palestine, https://www.dci-palestine.org/no_way_to_treat_a_child_palestinian_children_in_the_israeli_military_detention_system [geraadpleegd op 3 mei 2023]

p 20-24

1. Andries Knevel stelt in *Evangelisch College Magazine*, maart 2023, p. 26, dat de thema's van het 'chiliasme', en 'de unieke positie van Israël' onder de jonge generatie niet (meer) leven en ook niet meer terugkomen.
2. Steven Paas, 'Idoliseren van Israël schaadt joden en christenen' <https://www.linkedin.com/pulse/idoliseren-van-isra%C3%ABl-schaadt-joden-en-christenen-steven-paas-2e/>. Idem, 'De Bijbelse boodschap: wesp of trechter?' <https://www.linkedin.com/pulse/de-bijbelse-boodschap-wesp-trechter-steven-paas/>
3. Graag beveel ik in dit verband de door mij vertaalde studie van A. Blake White aan: *Gods uitverkoren volk: Beloofd aan Israël, vervuld door Christus voor alle volken in de ene katholieke Kerk*, Boekscout april 2022 [<https://www.boekscout.nl/shop2/boek.php?bid=13187>]
4. Yohanna Katanacho, *The Land of Christ: A Palestinian Cry*, Pickwick Publications, October 1, 2013. Zie mijn recensie: Theologie.nl • Recensie Het land van Christus, Yohanna Katanacho Redactie Theologie.nl • Boekrecensies • Blogs

p 60-66

1. Dit artikel is een ingekorte en bewerkte versie van een gedeelte uit onze inleiding van het boek Jeremy L. Sabella, *Hoop in tijden van verdeeldheid. Het levensverhaal van Reinhold Niebuhr en zijn lessen voor de wereld*. Vertaald en ingeleid door Simon Polinder en Menno R. Kamminga (Almere: Parthenon, 2022).
2. De tekst van dit deel is een verkort vertaalde weergave van de paragraaf 'Key themes of Niebuhr's Christian realism' in Menno R. Kamminga, 'Standing in the Shadows of Niebuhr: U.S. President Barack Obama and Reinhold Niebuhr's Christian Realism', *Philica.com*, artikel 243, 2011, https://pure.rug.nl/ws/files/55768968/Standing_Shadows_Niebuhr.pdf.
3. Reinhold Niebuhr, *Moral Man and Immoral Society* (New York/London: Charles Scribner's Sons, 1932), 4.
4. Niebuhr, *Moral Man and Immoral Society*, 258.
5. Reinhold Niebuhr, *The Irony of American History* (New York: Charles Scribner's Sons, 1952), 36-37.
6. Reinhold Niebuhr, *The Nature and Destiny of Man: A Christian Interpretation; Volume II: Human Destiny* (London: Nisbet, 1943), 295.
7. Niebuhr, *Nature and Destiny of Man: Human Destiny*, 296.
8. Geciteerd in Sabella, *Hoop in tijden van verdeeldheid*, 105-106.

Colofon.

Groen, studie- en opinieblad van de ChristenUnie.

Jaargang 7, nr. 2, juni 2023.

Oplage: 4.350 | ISSN: 1568-5845

Groen is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de mr. G. Groen van Prinsterer-stichting) en de Bestuurdersvereniging van de ChristenUnie. *Groen* wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

Meer informatie over abonnement of donateurschap via: wi.christenunie.nl.

Groen verschijnt 4 keer per jaar.

Deadline kopij volgend nummer: 15 juli 2023.

Neem voor een bijdrage contact op met de redactie via redactiegroen@christenunie.nl.

Donateurschap WI per 01-01-2023: € 36,00* per jaar.

T/m 26 jaar € 20,00.* Donateur WI (kwartaalbetaling)

€ 9,00 mogelijk met aut. incasso.

*Bij aut. incasso, anders € 2,50 toeslag

Redactie

Addy Plieger (namens Bestuurdersvereniging)

Jan Hoogland (hoofdredacteur)

Reinier Koppelaar

Jurian van der Bijl (namens de Tweede Kamerfractie)

Jan Werkman

Vormgeving

Frivista | create, communicate, activate | frivista.com

Fotografie

Folkert Rinkema | folkertrinkema.com

Druk

Drukkerij Kempers BV | Aalten

Uitgave, redactie en administratie

Mr. G. Groen van Prinsterer-stichting

WI van de ChristenUnie

Legaten

Gedenkt u het WI testamentair dan luidt de tenaamstelling: Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie, 'Mr. G. Groen van Prinsterer-stichting' Amersfoort.
KvK dossiernr. 32084387.

Postbus 439, 3800 AK Amersfoort

Telefoon: 033 - 422 69 60

Email: redactiegroen@christenunie.nl

wi.christenunie.nl

bestuurders.christenunie.nl

Mocht u de toezending van *Groen* of uw donateurschap willen opzeggen, doe dit dan schriftelijk voor 1 januari 2024 (per post of via ledenadministratie@christenunie.nl).

© ChristenUnie 2023. Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

Groen is een uitgave van



Wetenschappelijk
Instituut
ChristenUnie

ChristenUnie
Bestuurdersvereniging



"Pray not for Arab or Jew
For Palestinian or Israeli
Pray rather for ourselves
That we might not divide
Them in our prayer but
Keep them both together
In our hearts."